

OSZK HÍRADÓ

az Országos Széchényi Könyvtár lapja
XLII. évfolyam – 1999. 5–6. szám

1999 OKT 28

TARTALOM

KRÓNIKA

- 2 Személyi hírek és változások

MUNKÁNKRÓL, KÉRDÉSEINKRŐL

- 2 Dr. Monok Istvánnak, az OSZK új főigazgatójának nyilatkozata eddigi munkájáról és terveiről
- 6 OSZK belső honlap – OSZK levelezési lista – SZAO ügyfélszolgálat (Horváth Adám)

KIÁLLÍTÁS

- 7 1999. május 4-én alapításának 75. évfordulója alkalmából Musica Hungarica címmel nyílt kamarakiállítás a Zeneműtárban) (Kelemen Éva)
- 10 Johannes Honterus 1498–1549. Kiállítás a Régi Nyomtatványok Tárában (Velencei Katalin)
- 13 Lélekmadár a Küküllő mellől (Székely András Bertalan)
- 15 A magyar címer (Sándor János erdélyi falfaragó alkotása) (Fülep Katalin)
- 17 Embermentő diplomaták – életmentő vizumok (Böhm Ágnes)
- 18 Puskin Magyarországon. Kiállítás az Országos Széchényi Könyvtár gyűjteményéből a budapesti Orosz Kulturális Központban Puskin születésének 200. évfordulója tiszteletére (Beck Ivánné)

KIADVÁNYAINKRÓL

- 21 Tudománytár (1834–1844). Repertórium. Összeállította: Rózsa Mária
- 24 Fejezetek a külföldi magyar sajtó történetéből (1853–1920). Írta: Batári Gyula

TÁJÉKOZÓDÁS

- 25 Románok rólunk (György Béla)

NYUGDÍJASAINKRÓL

- 26 Beszélgetés dr. Fallenbüchl Zoltánnal (Riporter: Batári Gyula)

MÚLTUNK, ÖRÖKSÉGÜNK

- 28 Todoroszku Gyula emlékének (Schwarz Jenő)
- 32 Trócsányi Zoltán 1886–1971 (Kozocsa Sándor Géza)

SAJTÓFIGYELŐ

- 33 Jékely Zoltán hagyatéka az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában
- 34 Kner-ritkaságok (N. K. J.)
- 35 Divat a könyvcsonkítás (mátraházi)
- 36 2001 tavaszára készül el a SZER teljes dokumentációja (Rosdy Tamás)

KÖNYVTÁRUNK ÉLETÉRŐL

- 37 Hagyományt teremteni (Horák Mari)
- 38 Az Országos Széchényi Könyvtár Énekkarának franciaországi utazásáról (Megyesi Éva)

SZERKESZTŐSÉGI ROVAT

- 39 Kiadványszerkesztés – szövegszerkesztés

Címlapkép: Dr. Todoroszku Gyula

KRÓNIKA

SZEMÉLYI HÍREK ÉS VÁLTOZÁSOK 1999. május 1–1999. június 30.

Új dolgozóink: Megyes Marianna ügyvit. alk., Titkárság, dr. Monok István főigazgató, Nagy Marianna könyvtáros, Könyvfeldolgozó osztály, Soltész Ilona ügyvit. alk., Gazdasági Igazgatóság.

Áthelyezés a könyvtáron belül: Siklósi Józsefné ügyvit. alk., az Olv. és Táj. Szolgálatról a Pü. és Számviteli osztályra.

Eltávoztak a könyvtárból:

- **áthelyezéssel:** Dr. Téglási Ágnes ov., tudományos titkár, a Nemz. és Kult. Kapcsolatok Irodájától az Oktatási Minisztériumba.
- **munkaviszonya megszűnt:** Bóra Zsolt szaktáj. kv., Olvasó- és Táj. Szolg., Praimajer Mária főkönyvtáros, Könyvfeldolg. Oszt., Szalay Márta szaktáj. kv., Olvasó- és Táj. Szolg., Tick Zoltán üzemvit. alk., Biztonsági Osztály.

MUNKÁNKRÓL, KÉRDÉSEINKRŐL

Dr. Monok Istvánnak, az OSZK új főigazgatójának nyilatkozata eddig munkájáról és terveiről

Egy Zala megyei kis faluban születtem (Zalamegye), és akkor nevelkedtem itt, amikor még nem széledtek szét az ilyen kis lakó-, munka- és életközösségek. A közösség összetartásának, az egymásra figyelésnek a segítő és egyben fegyelmező erejét tudtam így megismerni. A zalaegerszegi középiskola (Dimitrov Építőipari Szakközépiskola) után a Budapesti Műszaki Egyetem Építőmérnöki Kar szerkezet-építő szakára vettem fel, ahol két félévet lezártam, és saját kérésemre elhagyhattam az intézményt. Sikeresen felvételiztem a szegedi József Attila Tudományegyetem magyar-történelem szakára. A köztes időben az Állami Könyvterjesztő Vállalat egyik könyvesboltjában dolgoztam Budapesten.

Szegeden a két fő szak mellett latin nyelvi speciális képzésben vettem részt, és intenzív régi magyar irodalmi tanulmányokat folytathattam az ottani tanszéken folyó műhelymunkákba való bekapcsolódással. A tanszékvezető Keserű Bálint, illetve tanárim – Ötvös Péter, majd Balázs Mihály – a mai napig meg tudják valósítani azt, hogy az oktatásban és a kutatásban (a kettő egységében) nem választják el az európai és a magyar művelődéstörténeti kérdéseket, és úgy ismerik magas színvonalon a korszakkal kapcsolatos elméleti kérdéseket, illetve problémakört, hogy közben alapvető, és felelősen soha meg nem kerülhető forrásfeltáró, nyilvántartó és kiadó tevékenységet folytatnak. Az filológiai apró munkák elvégzése nélkül

nem létezik elméleti szakember, vagy ha igen, akkor az olyan is. Ez a szemlélet örvendetes módon találkozott az akkori (nyolcvanas évek) tudománypolitikai elképzelései egy részével, s különösen az MTA Irodalomtudományi Intézetének ars poeticájával. Klaniczay Tibor, aki egy kerekasztal mellé tudta szervezni az irodalomtörténeti szakmát (Tarnai Andor, Vizkelety András, Kovács Sándor Iván, Bán Imre, Bitskey István stb.) a történészekkel (Benda Kálmán, Péter Katalin, Szakály Ferenc stb.), a művészet-történészekkel (Galavits Géza, Koppány Tibor, Hajnóczy Gábor stb.), a zenetörténészekkel (Dobszay László, Király Péter stb.), a levéltárosokkal (Érszegi Géza, Kenéz Győző stb.) és a könyvtárosokkal (Kulcsár Péter, Dán Róbert, Ritoókné Szalay Ágnes, Borsa Gedeon, Németh S. Katalin stb.); a medievistákat, a kora újkorosokat és a felvilágosodás kutatóit. Folyton hangsúlyozta, hogy nem elég a magyarországi művelődés történetét megismerni, mert ha csak ezt ismerjük, akkor nem tudjuk értékelni. Legalábbis torz optikával szemléljük.

Azok a kutatások tehát, amelyek Szegedre kerültek az ottani régi magyaros környezetbe, alapvetően az európai szellemi áramlatok hazai recepciótörténetének egy-egy fejezete megírására irányultak, és irányulnak ma is. A reformáció szellemi áramlatai, különösen a radikális irányzatok forrásai és története, a hódoltsági és erdélyi katolikus missziótörténet, a külföldi egyetemjárás története, illetve a Kárpát-medence olvasmányműveltségének a története egy-egy kisebb csoport kutatási és oktatási feladata volt, de mindig együtt voltunk a kutatásban és a konferenciákon is.

Az egyetem Központi Könyvtárának akkori főigazgatója Karácsonyi Béla pontosan tudta ezeknek a kutatásoknak a fontosságát, így 1980-ban elkezdődött a könyvtáron belül egy olyan Különgyűjteményi Osztály kialakítása, amely a régi könyveket, a kéziratokat, a mikrofilmeket, illetve a külön őrzött iskolai értesítőket és az országgyűlési aktákat gondozza immár könyvtárosként. Már negyedéves hallgatóként is ezen az osztályon dolgoztam Erdei Klárával, Varga Andrással és a később feleségemül választott Keveházi Katalinnal. Karácsonyi tanár úr ragaszkodott ahhoz, hogy mindannyian elvégezzük a könyvtár szakot is, így az ELTE második diplomás hallgatójaként 1987-ben én is átvehettem a könyvtáros oklevelet. Büszkén állíthatom, hogy a kialakult régi könyvgyűjtemény anyagában, elhelyezésében és a feldolgozás módját tekintve az ország egyik legjobban gondozott bibliotékája. A könyvtári és a levéltári kutatómunka mellett folyamatosan tanítottam a Régi Magyar Iro-

dalom Tanszéken óraadóként, esetenként meghívással török kori történelmet is a történészeknél. 1986-tól Keserű professzor átadta az olvasmánytörténeti munkák irányítását, amelyek így elsődlegesen a könyvtárban koncentráltak. A szegedi könyvtörténeti műhely kialakulása, talán azt is mondhatom, sikerei jól példázzák, hogy milyen szerves egységet képez az állományfeltáró és a kutatómunka, ha az, aki csinálja el tud szakadni a szűken értelmezett könyvtáros mivoltától, de nem akar szabványok és kötöttségek nélküli elméleti tudóssá válni. Azt is pontosan mutatja, hogy olyan vezetők nélkül, akik az ilyen szemléletű könyvtárost dolgozni hagyják, illetve segítik, sikertelenné válhatnak a kísérletek.

Karácsonyi Béla, majd Máder Béla is nem csupán eltúrta ezt a tevékenységet, hanem örömmel támogatta, s bizonyos értelemben meg is követelte ezt a szemléletet. Valamennyiünknek szinte muszáj volt doktorálni (egyetemi doktori). Magam kezdetben a régi magyar utazási irodalom történetét tanítottam a prozemináriumi foglalkozások mellett. Egyetemi doktorim témája is a Bethlen Péter-féle peregrinációs vállalkozás történetének egy fejezete volt, s Kovács Sándor Ivánnal kiadtuk a Magyar Remekírók sorozat utazási irodalmi antológiáját (az még 1983–84-ben készült igaz sok évvel ez után jelent meg).

A könyvtár-, illetve olvasmánytörténeti kutatások mentén alapítottunk néhány sorozatot. A *Könyvtártörténeti Füzetek* első darabjait még diákként szerkesztettük, s az Iványi Béla adattár is diák munkaként állt össze. Az *Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez* sorozatot Keserű Bálint alapvetően azzal a céllal alapította, hogy egy-egy nagyobb tudós hagyaték kincsei napvilágra kerüljenek. Az elődök megbecsülése is nagy hangsúllyal szerepelt az alapítást indokló érvek sorában, mint ahogy az is, hogy az unoka-korú generáció tagjait bevonta a hagyaték megbecsülését jelentő munkába.

Mindkét sorozat darabjait másként is lehetett volna tervezni, azonban alapvető szemléleti elem volt (és maradt), hogy a kutatási eredmények minél hamarabb a tudós közösség rendelkezésére álljanak, a dokumentumok első interpretációja így rögtön ellenőrizhetővé válhasson. Az olvasmánytörténeti dokumentumok első olvasatban való közreadása így indokolható, s az internetre helyezésük is e logika alapján történt, történik.

A pályakezdemény tehát ezek a szemléleti elemek kísérték: a közösségi munka értelme és megvalósíthatósága, az apró, filológiai munka hitele, az elméleteket ellenőrizni tudó hatása, a saját szűk világukból kitekin-

teni tudójóindulatú, az elődökre és a jövő generációkra egyaránt gondolni – és időt szánni – tudó vezetők, az európai horizontú interpretációs szemlélet. Emellett soha sem tapasztaltam meg azt a keserűséget, hogy bármely elvégzett munkám gyümölcsét más kívánta volna (a vezetőim közül) learatni. Diákként lehettem sorozat szerkesztő, kezdő könyvtárosként pályázati témavezető stb. Azt hiszem elkényeztettek.

Az oktatói pályám a továbbiakban is szorosan a tudományos céljaimmal összhangban alakult. Amikor Békési Imre, a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola főigazgatója megkérdezett, hogy vállalnám-e egy könyvtár szak, illetve tanszék megszervezését, akkor hezitáltam, de rá kellett jönnöm, hogy egy újabb tanszék a szűkebb könyves szakmának újabb mozgásteret nyit. 1989-ben indult az első évfolyam, idén 10 éves a tanszék. A 10 év alatt sikerült elérni azt, hogy kialakult a szegedi könyvtáros képzés kettős profilja: régi könyves könyvtáros, illetve a könyvtáros informatikus. Mindkettőt korszerűnek tartom, és nagyon fontosnak, hogy ez a kettősség megmaradjon – a régi könyvesek számára persze kötelező az informatikai ismeretek elsajátítása, és az informatikus hallgató számára is kötelező saját szakmája múltjának ismerete és tisztelete. 1995-től indult az akkreditált egyetemi képzés a JATE-n, idén adtuk ki az első okleveleket. 1996-ban a JGYTF-en belül megszerveztük a Művelődéstörténeti Intézetet, amelynek alapító igazgatója lehettem.

Klaniczay Tibor környezetében szinte magától értetődődnek tekintettem, hogy a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság munkájába is bekapcsolódjak. Meglepő volt, hogy a III. Hungarológia Világkongresszus szervezésével megbíztak, de – mert nem hagytak egyedül a kollégák – sikerrel vettük az akadályt. Ez után kerültem a Társaság vezető testületébe, 1993 óta pedig a főtitkár helyettese, és az UNESCO FILLM bizottságban képviselője vagyok. E munka kapcsán a hazai és nemzetközi magyar filológia szakma jeles képviselőit személyesen is megismerhettem. Ugyanígy szembesülhettem azokkal a gondokkal is, amelyek ennek a szakmai közösségnek problémái az információ- illetve dokumentum ellátás terén. Nagyon fontosnak tartom, hogy a Nemzeti Könyvtár a hungaricum feltáró, nyilvántartó és információ szolgáltató funkciójában megerősödjön.

A Kongresszus után kért meg Róna-Tas András professzor, a JATE akkori rektora, hogy vállaljam el a JATE főtitkári tiszttét. Egy nagyobb adminisztráció, egy nagy intézmény működési gondjainak megismerése így vált számomra lehetővé.

A Széchenyi Professzori Ösztöndíjat első körben történészként pályázva nyertem el. A pályázatban az oktatási feladatok sorában a doktori képzésben való részvétel is szerepel. Így a JATE BTK művelődéstörténeti, az ELTE BTK irodalom- és könyvtartudományi és a PYTE BTK művelődéstörténeti doktori programjaiban vállaltam kurzust.

Régóta célunk volt egy művelődéstörténet szak megalapítása. Erre azonban csak az elmúlt években nyílt lehetőség, amikor az Európai Tanulmányi Központok (ETK) megszerveződtek Magyarországon. A JATE ETK PHARE projekt igazgatójaként egyik feladatomban az *Európa művelődése* szak akkreditációjának előkészítése volt. Az akkreditációs folyamat elindult.

E munkák mellett sorra adtuk ki a JATE Központi Könyvtára egyes állomány részeinek katalógusait (*Acta Bibliothecaria*), elindítottam az *Olvasmánytörténeti Füzetek* című sorozatot, amelynek különszámait kisebb konferenciák aktáit közlik. A *Lectura* sorozattal meghívott vendéglelőadóinkat akartam megtisztelni, s talán ez sikerült is. A *Lymbus* sorozatot Petneki Áronnal közösen indítottuk el a művelődéstörténeti kisebb dokumentumoknak teremtve ezzel lehetőséget a megjelenésre. Az oktatás pedig megkövetelte, hogy a *Könyves kultúra XIV–XVII. század* című külföldi szakirodalmi szöveggyűjtemény sorozatot megteremtjük. Közben tagja lettem az *Új Erdélyi Múzeum*, a *Magyar Könyvszemle*, illetve legújabbban a *Századok* és a *Hungarológia* szerkesztőségének. 1991 óta az *MTA Könyvtörténeti Munkabizottsága* titkára vagyok, majd az *MKE Társadalomtudományi Szekció* elnökségi tagsága vitt közelebb a könyvtáros szakma megismeréséhez.

Az alaposabb forráselemzésre – és nem csupán az adattárak gyártására – mindig megvolt az igényünk. Ehhez a munkához ideális eszköz a számítógép, így elég hatékonyan alkalmazzuk is ezt. Megteremtettük egy olyan adatbázis alapjait (*ERUDITIO*), amely az olvasmánytörténeti dokumentumok bibliográfiai leírását, azok tartalmát szövegesen és feldolgozva (azonosítva), illetve a szakirodalmat interaktívan kezeli. Ehhez a munkához csatlakozva indult el a *Kárpát-medence kora újkori könyvtárai* című monográfia sorozatunk is. Kandidátusi értekezésem tárgya az európai szakirodalomban is hiányzó olvasmánytörténeti forrástipológia volt.

A kutatások és a könyvtáros képzés mentén viszonylag széles körű nemzetközi kapcsolatrendszer sikerült kialakítani. Elsősorban a Kárpát-medencében a magyar és nem magyar tudósokkal, illetve

intézményeikkel, majd az osztrák, a cseh, a német, a francia, az olasz és a belga kollégákkal. Magam a szomszédos államokon kívül hosszabb időt Belgiumban (Brüsszel, Antwerpen), Németországban (Wolfenbüttel, Halle) és Franciaországban (Lyon, Párizs, Strasbourg, Amiens) töltöttem, de voltam ösztöndíjas Olaszországban (Róma) is. A kutatási és oktatási kapcsolatok több közös projektumot is újtjára indítottak. A *Kárpát-medence könyvtörténeti bibliográfiája* a szomszédos országokkal közösen készül. A *Kárpát-medence humanistái* című bio-bibliográfia egy nagyobb európai vállalkozás részeként jelenik majd meg. A *könyv és könyvtár a Közép Európai kultúrák történetében (XVII–XX. század)* című kutatási téma francia kezdeményezésre folyik a cseh, a lengyel, a szlovák, a magyar, a horvát, a román és a görög szakemberek részvételével. Ezen utóbbi programok már az OSZK-ban vesznek majd nagyobb lendületet.

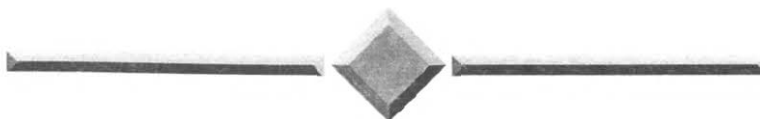
Nagy vonalakban bemutatva ilyen előzmények után adtam be pályázatomban a Nemzeti Könyvtár főigazgatói munkakörére. A pályázatomban teljes terjedelmében a *Könyvtári Figyelőben* megjelenik, azonban fontosnak látom néhány olyan gondolat kiemelését, amelyet különösen hangsúlyoznék. Nem szeretnék munkastílust váltani. Nem hiszek az egyszemélyi vezetésben, a felelősséget – és a lehetőségeket is – szeretném megosztani olyan kollégákkal, akikkel kölcsönösen megismerve egymást egy irányba tudjuk tolni a fontosnak tartott ügyek szekerét.

Már néhány hét után is jól látom, hogy sem a pályázatomban, sem a nyilatkozataimban, sem pedig a bemutatkozásom alkalmával nem tudtam kellő hangsúlyt adni annak a gondolatomnak, hogy szeretném kitalálni a könyvtáros megbecsülési formáját. Azét a könyvtárosét, aki nincsen reflektorfényben, nincsenek publikációi, nem jár nemzetközi tudományos fórumokra, de munkája elmaradván az intézmény nem működik tovább. Azt hiszem a *bibliothecarius emeritus* cím megalapítása – amelyre javaslatot tettem a könyvtári hálózatnak –, csak a nyugdíjba vonuló kollégák erkölcsi (s kicsit anyagi) elismerését segítheti, emellett a gyakran hangoztatott humán politika gyakorlata lesz talán az a lehetőség, amelyen keresztül megnyilvánulhat elismerésünk a napi rutin feladatok végzői számára.

Pályázatomban részeként is megfogalmaztam azt, hogy vezetői munkámnak melyek a tervezett hangsúlyos területei:

- Belső információáramoltatás hatékonnyá tétele, a döntéshozatali rend és a könyvtár stratégiai céljainak minden dolgozóval való megismertetése.
- Az informatikai eszközök használata terén a mentalitás változás megalapozása.
- A Szervezeti és Működési Szabályzat újragondolása, és ezzel a szervezeti széttagoltság csökkentése.
- Az egyes könyvtári feladatok és az ezzel kapcsolatos tudományos kutatói tevékenység egységének megteremtése.
- A Nemzeti Könyvtár más könyvtárakkal és a tudományos intézményrendszer tagjaival való kapcsolatrendszerének aktívabbá és hatékonyabbá tétele.
- A központi bibliográfiai szolgáltatásokat nyújtó szervezeti egységek és az azokat felhasználó szakmák irányító testületei párbeszédének megteremtése (a Magyar Nemzeti Bibliográfia és a humán szakmai bibliográfiák viszonya, hungarika információk).
- A tudományos kutatásnak a saját állomány feltárása felé való irányítása (ez a tevékenység nem érintené a Könyvtári Intézet önálló tudományos tervét).
- A hazai könyvtárakkal és a Magyar Tudományos Akadémiának a Nemzeti Könyvtár használatában leginkább érintett intézeteivel való kapcsolatok aktívabbá tétele.
- A nemzetközi együttműködés lényeges kibővítése.
- Az egységes Nemzeti Könyvtári tudat megteremtése a főosztályi, osztályi szolidaritás helyett és ennek érdekében valamennyi munkatárs karrierjének nyomon követése.

A pályázatomban ezeket a pontokat részletesebben is kifejtettem. Biztos, hogy a program megvalósítása nem fog sikerülni a OSZK valamennyi munkatársának aktív részvétele nélkül, főleg nem bárki ellenére.

OSZK belső honlap – OSZK levelezési lista – SZAO ügyfélszolgálat

OSZK belső honlap

A honlap csak az OSZK belső gépeiről tekinthető meg. Az OSZK belső honlapját közhasznú belső információk közzétételére hoztuk létre. Pillanatnyilag a honlapunk látogatottsági statisztikája, valamint SZAO információk találhatóak rajta szervezetei címeiről, a könyvtár Internetes paramétereiről, az oszk-l levelezési listáról és a SZAO ügyfélszolgálatról.

Az OSZK belső honlapjának címe:
<http://www.oszk.hu/belso/>

A belső honlap lapjai szépen tagolt, de csak szövegeket tartalmazó lapokból állnak – a lényeg az információ van és nem a külalakon. A belső honlapra várjuk más osztályok közhasznú információit is, olyanokat, melyek célközönsége már rajta van az OSZK helyi hálózatán és rendelkezik Web böngészővel. Mintaként a meglévő SZAO oldalakat lehet használni. Technikai kérdésekben Sebestyén Pálnéhoz lehet fordulni.

OSZK levelezési lista

Megalakult az OSZK levelezési lista, oszk-l néven.

A listára bármilyen OSZK-t érintő kérdésben lehet írni. Eszköze lehet hivatalos körlevelek küldésének, közérdekű számítástechnikai vagy egyéb szakmai kérdések megbeszélésének.

A lista nem hivatalos lista. Célja az egymás közötti kommunikáció javítása, a felhalmozott ismeretanyagok közkinccsé tétele, a közös tudás elmélyítése.

A lista hangneme közvetlen, de udvarias.

A listára csak listatagok küldhetnek levelet. A lista ugyanakkor nyilvános, bárki feliratkozhat rá.

A résztvevők önkéntesen tartózkodnak attól, hogy a listát reklámcélokra használják, vagy hogy olyan véleményt tegyenek közzé, ami másokat sérthet, illetve hogy olyan információt hozzanak nyilvánosságra, melynek közlésére nem jogosultak.

A lista gazdájának joga és kötelessége a lista céljaival nem egyező vagy a tagokat más módon zavaró levelek küldőit figyelmeztetni, és szükség esetén az ilyen leveleket kiszűrni.

A listára való feliratkozás módja

Levelet kell írni a maiser@oszk.hu címre az alábbiak szerint:

Címzett: maiser@oszk.hu

Tárgy mező: ne írjunk semmit.

Levéltörzs: sub oszk-d Saját Nev

(Ahol a Saját helyére a saját vezetéknevünket, a Nev helyére pedig a saját keresztnévünket kell írni, **ekezet nélkül**. A lista neve az oszk lista rövidítéséből származik, vagyis a kötőjel után kis L betű van).

FIGYELEM! A Nev beírása után üssük le az Enter billentyűt és kapcsoljuk ki az automatikus aláírás funkciót. Ez nagyon fontos, mert az aláírásunkat hibás parancsnak értelmezi a program, és minden szaváról küld egy hibüzenetet a feladónak is, meg a postamesternek is. Az automatikus aláírás kikapcsolásának módja:

DOS-os Pmail esetén a levél írásakor meg kell nyomni az F9 gombot, majd az Omit Signature változót Y-ra kell állítani; WinPmail esetén pedig a Signature legördülő listából kell a No signature elemet kiválasztani, vagy a Signature felíratra kattintva az Add no signature to message kapcsolót beállítani – a WinPmail verziójától függően.

A lista használatára vonatkozó tudnivalókat a program (a maiser) minden feliratkozónak elküldi.

Egy ilyen listának akkor van értelme, ha minél többen használják, és ha megjelennek rajta a közhasznú információk. Kérem a kollégákat, hogy iratkozzanak fel rá, és töltsék meg tartalommal a listát.

SZAO ügyfélszolgálat

Megalakult a SZAO ügyfélszolgálat. Az ügyfélszolgálatnál lehet bejelenteni a számítógépekkel kapcsolatos hardver és szoftver problémákat. Vezetője Pellei Jenő. A titkári teendőket Sebestyén Edit látja el. Az ügyfélszolgálat elérési módjai:

Sürgős esetben

Pellei Jenő	tel.: 816	szoba: 614
Sebestyén Edit	tel.: 660	szoba: 202
Rácz Ferenc	tel.: 870	szoba: 609

Egyéb esetekben

Egyéb, nem sürgős esetekben hagyhatunk üzenetet az SZAO ügyfélszolgálat üzenetrögzítőjén, vagy írhatunk elektronikus levelet az ügyfélszolgálatnak.

SZAO ügyfélszolgálat üzenetrögzítőjének telefonszáma: 660.

Az üzenetrögzítőt napjában egyszer hallgatjuk le. Az üzenetnek tartalmaznia kell a hívó nevét, telefonszámát, szobaszámát és a problémát.

A SZAO ügyfélszolgálat elektronikus postaládája:

szaoszol@oszk.hu

A levélnek tartalmaznia kell a levélíró nevét, telefonszámát, szobaszámát és a probléma leírását.

Nyilvánvaló hardver hibákkal egyenesen a nyomtatószervezhez, ill. a személyszámítógép-szervezhez kell fordulni.

Horváth Ádám

KIÁLLÍTÁS

1999. május 4-én alapításának 75. évfordulója alkalmából Musica Hungarica címmel nyílt kamarakiállítás a Zeneműtárban.

Egy önálló zenei osztály (tár) szervezésének terve már a századforduló táján foglalkoztatták a könyvtár akkori vezetőit. 1904-ben – Erkel Ferenc kéziratos hagyatékának bekerülésekor, az anyag mennyisége miatt – önálló „Musica” szakot állítottak fel a Kézirattárban. Hamarosan megkezdődött a nyomtatott zenei anyagok leválasztása a törzsgyűjteményről, míg végül 75 éve – 1924. február 1-én – *dr. Isoz Kálmán* főkönyvtáros a Vallás- és Közoktatásügyi miniszter megbízásából nekiláthatott az önálló zenei osztály felállításának. Isoz az osztálynak még ugyanezen év május 1-jétől megbízott vezetője majd igazgatója lett. Munkatársával és későbbi utódjával, Lavotta Rezsővel együtt ausztriai és németországi minták nyomán tervezte meg a Tár felépítését, alakította ki struktúráját. Az évtizedek múlásával a zeneművek valahai tára összetett feladatokat ellátó osztállyá lett. Olyan osztállyá, mely hagyományaira építve – a reális lehetőségek figyelembevételével – mindenben igyekszik megfelelni napjaink modern követelményeinek is.

Emlékkiállításunk a Zeneműtár és Színháztörténeti tár folyosóján lévő három vitrinben – Szönyiné Szerző Katalin, a Tár jelenlegi vezetője koncepciója alapján – azokat a felbecsülhetetlen értékű kincseinket tárja a látogatók szeme elé, melyek méltóképpen reprezentálják nemzetközi hírünket, s egyben megmutatják ál-

lományunk sokszínűségét. Így látható az **első vitrinben** egy-egy kéziratos és nyomtatott szólamkönyv a bártfai Szt. Egyed templom kottatárából. A gyűjtemény állományunkban lévő 40 nyomtatott műve és 33 kézirata németalföldi, itáliai és német szerzők alkotásai mellett bártfai és környékbeli felvidéki komponisták darabjait is megörökítette. 1914-ben vásárolta a könyvtár, szöveges köteteit napjainkban is a Magyar Nemzeti Múzeum középkori osztálya őrzi. Ugyancsak itt állítottuk ki *Johannes Christoph Demantius: Tympanum militare Ungarische Heerdrummel und Feldgeschrey...* c. 1600-ból való 6 szólamú kórusciklusát. A kiadvány a világon számon tartott három példány egyike. 1929-ben vétel útján került a Zeneműtárba, mint ahogyan az ún. „*Csikcsobotfalvi*” (talán Kájoni János köréből való) kéziratos katolikus énekgyűjtemény is.

Látható még *Esterházy Pál Harmonia caelestis* ének 1700-ból származó nyomdai metszőpéldánya. Az 55 darabból álló nevezetes egyházzenei ciklus, a magyar zene történetének alapvető momentuma, 1990-ben vásárlással került a Tár tulajdonába. Egyedülálló az a dokumentum-együttes, mely a zenetörténet hatalmas klasszikus mestere, *Joseph Haydn műveinek* mintegy 100 eredeti kézirátát, azok korabeli másolatait és első kiadásait tartalmazza. Az *Esterházy* hercegek

archívumából származó kották, az ugyancsak innen való iratanyag és anekdota csoport illetve az Esterházy „Fényes” Miklós herceg által meghozatott gazdag 18. századi operagyűjtemény (a komponista eredeti betét-áriáival, javításaival) a világ talán legértékesebb Haydn gyűjteményévé emelik Zeneműtárunkat. Az archívum anyagából a zeneszerző *baryontrió*inak korabeli díszes bőrkötésben őrzött kéziratok szólamanyaga, a *fisz-moll* „Búcsú” *szimfónia* autográf partitúrája, egy 1789-ből való *Haydn által szignált feljegyzés* az udvar számára megrendelt operapartitúrákról, a herceg viaszpecsétjével papírlapra rögzített két *hegedűhúrja*, valamint *Pietro Travaglia* (1771-től Haydn mellett dolgozó olasz származású színházi festő és díszlettervező) *vázlatkönyve* tekinthető meg. (A vázlatkönyv a Színháztörténeti tár tulajdona.) Ugyancsak az Esterházyak kottatárából való a Joseph Haydn testvéröccsétől, a néhány évig Nagyváradon is működő *Michael Haydn*től való gazdag zeneműanyag. A kiállított *Pásztorokantáta* (1787) valamint a hagyatéknak más alkotásainak napjainkban is tartó feltárása jelentősen járult hozzá a zeneszerző munkásságának újraértékeléséhez.

A **középső vitrinben** helyeztük el *Wolfgang Amadeus Mozart* egyetlen Magyarországon található kéziratát: egy moduláló *Preludiumot*. Az 1777–78 táján készült kis darabot nővére Nannerl számára, az ún. számozott basszus gyakorlására komponálta Mozart. A nemzedékeken át családi gyűjteményben őrzött alkotást 1977-ben vette meg a Zeneműtár. A múlt század második felében a muzikáliák – a törzsgyűjtemény részeként – jelentős dokumentumokkal gyarapodtak. A második vitrinben helyet kapott köztük néhány becses darab: egy XVI. századból való *nagyhéti énekeskönyv*, melyet 1852-ben a Jankovich gyűjtemény részeként vásárolt meg a könyvtár. A provenienciát *Mátray Gábor* foglalta írásba. Mátray egyébként mindig nagyon fontosnak tartotta a zene-művek tervszerű gyarapítását. Véleményét 1828-ban „A Muzsikának Közönséges Története” c. munkájában a következőképpen fogalmazza meg: „örök hálaival tartoznék a Haza azoknak, kik a régi vagy mostani Magyaroktól írott, vagy nyomtatásban kiadott muzsikai munkákat, ha mindjárt egyenként is beadnák a Magyar Múzeumba, melly mindeddig azok nélkül annyira szűkölködik... Ne késsetek tehát Becses Hazafiak! gazdagítani ama szép nemzeti intézetet...” A „szép nemzeti intézet” az 1891-ben beszerzett Veszprémvármegyei Zenetársaság jegyzőkönyve a „*Magyar Nóták Veszprém Vármegyéből*” címet viselő kiadvánnyal, valamint az 1892-ben vásárolt Beethoven művel – „*Ouverture zu Ungarn's*

grossen Wohlthäter” – jelentősen gazdagodott. Utóbbi alkotás – a Pesti Német Színház 1812. február 9-ei felavatása alkalmából komponált ünnepi nyitány – egyetlen Beethoven keze vonását (javításait) tartalmazó kéziratunk.

Az egyetemes zenetörténet két kiemelkedő romantikus zeneköltőjének *Franz Schubert*nek és *Robert Schumann*nak (G-dúr fantázia op. 17.) egy-egy autográfja ugyancsak a Zeneműtár féltett kincsei közé tartozik. A Schubert kézirat érdekessége, hogy az *elvezettnek hitt hét dalt* tartalmazó dokumentum az 1960-as években egy véletlen folytán: ún. „raktárrendezés” alkalmával került elő .

A magyar zenetörténet egyik legmesszebbható egyénisége, a világhírt zeneszerző és zongoravirtuóz *Liszt Ferenc* állományunkban őrzött nagy számú eredeti kéziratok közül ezen a kiállításon két különlegesség is látható. Egy kéziratrövedék az „*Orpheus*” c. szimfonikus költeményből, és egy *emléklap a Rákóczi-nóta első 10 ütemével*. A magát következetesen magyarnak valló komponista „Mint Magyar hazámnak hű fia” írta alá a dallamot. Az albumblatt a Magyar Szalon 1886. márciusi számában id. Ábrányi Kornél zeneszerzőről szóló cikke illusztrációjaként látott napvilágot. A dokumentum 1956 őszén súlyosan megsérült. *Hektor Berlioz* „*Marche hongroise*”-a (a Rákóczi-induló legsikeresebb nagyzenekari változata) 1846. február 20-án Pesten datált partitúra autográfja az Erkel-hagyatéknak részeként az 1904-es év folyamán került a könyvtárba. Szintén a hagyatékból való a vitrinben látható „*Keserűbordal*” c. Erkel kompozíció. A partitúra részben a zeneszerző, részben fia, Erkel Gyula kezevonását őrzi. A Bánk bán c. operához betétként komponált dal ebben a formájában kiadatlan.

A 19. század gazdag magyar zenetörténeti anyagából itt láthatjuk még *Egressy Béni Szózatának* zenekari szólamait. Az értékes dokumentum az 1981 óta Zeneműtárunk tulajdonában lévő Magyar Állami Operaház régi kottatárának utóbbi években megindult feltárása során került elő. Kiállítottuk még *Mosonyi Mihály* a magyar „világzene” programját kifejítő, német nyelven írott cikkei közül a Reményi Ede Rákóczi-induló átíratáról szóló heves hangú bírálatát. Az első magyar zenei szakfolyóirat a „Zenészeti Lapok” hasábjain megjelent írásokat a főszerkesztő id. Ábrányi Kornél fordította magyarra.

A második vitrin különleges látnivalója az a fonográf-henger, mely *Kossuth Lajos beszédhangját* rögzíti. Az 1890. szeptember 20-án készült felvételen hallható szöveget – távoli hívei kérésére – az aradi vértanúk emlékére mondta a hengerre Kossuth.

Dr. Isoz Kálmán a kezdetektől fogva állományépítő és gyarapító munkája fontos feladatának tartotta, hogy nagy kortársainak, Bartók Bélának, Kodály Zoltánnak, Dohnányi Ernőnek műveivel gyarapítsa a tár állományát. 1928-ban – ahogyan azt jelentésében olvashatjuk – ez meg is történt, mindhármuk jelentős alkotásokat adományozott a zenei osztálynak. A **harmadik vitrinben** „*mint az osztály különösen nagy értékű gyarapodását... Bartók Béla: A magyar népdal c. korszakalkotó munkájának kéziratát és zongoraszonátájának eredeti kéziratát*” (Isoz) helyeztük el. A több évtizeden át tartós letétként az MTA Zenetudományi Intézet Bartók archívumában őrzött Zongoraszonáta kézírata az évforduló alkalmából került vissza állományunkba. Úgy látszik Isoz a későbbiek során a Zeneművészeti Főiskola titkáráként is fontosnak tartotta a Bartók művek zeneműtári elhelyezését. A tárlóban látható harmadik Bartók dokumentum („*Miért gyűjtünk népzene-t*” címmel) ugyancsak az ő közvetítése nyomán került az osztályra.

Kodály Zoltán zeneszerzői munkásságát az „*Ének Szent István királyhoz*” nagyszabású kompozíció nőikari változatával reprezentáljuk.

Az utóbbi harminc év folyamán számos, nemzetközi viszonylatban is nagy érdeklődést is kiváltó hagyatékkal növekedett gyűjteményünk. Ilyen például *Goldmark Károly* hagyatéka, mely a komponista legfontosabb zenemű-autográfjait, vázlatkönyveit, írásait, személyes és tárgyi emlékeit tartalmazza. A gyűjtemény az 1970-es években Liszt dokumentumok cseréjével került hozzánk. A hagyatékból most az „*Erinnerungen aus meinem Leben*” címet viselő, 1910–14 között íródott német nyelvű memoár kéziratát mutatjuk be.

Eredeti dokumentumok mintegy félévszázadot átfo-gó hatalmas együttese képviseli *Dohnányi Ernő*, századunk egyik legkiválóbb zongoraművésze, zeneszerző és karmester életművét. A zeneművek eredeti kézíratai, a kötetekben összegyűjtött hangversenyműsorok, kriti-

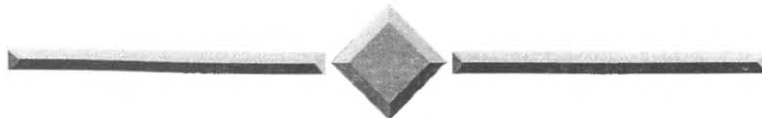
kák, a levél- és fotóanyag illetve a tárgyi emlékek összessége a világ talán legjelentősebb, de mindenesetre leggazdagabb Dohnányi gyűjteményévé avatják Zeneműtárunkat. A nagy értékű szellemi hagyatékot Dohnányi kívánságának megfelelően halála után, az 1960-as évek elején, húga Kováts Ferencné Dohnányi Mária ajándékozta osztályunknak. A vitrinben látható fénykép: *Dohnányi 23 éves korában* első amerikai koncertkörútja után, és az 1900. márciusában *Bostonból írott levél* a hagyatéék részei. A mellettük kiállított kompozíció („*Walzer für pianoforte von Johannes Brahms. Für das Concertgebrauch bearbeitet Ernst von Dohnányi*”) azonban még 1928-ban a művész személyes ajándékaént került a zenei osztály tulajdonába.

Hangfelvételeinkből – csupán ízelítőül – *Hubay Jenő XII. Csárdajelenet*ének 1936-ban készült felvételét helyeztük el a tárlóban. Hegedűn az idős művész játszik. A kiváló zenepedagógus és hegedűművész, zeneszerző kézíratai – apja Hubert Károly számos alkotásával együtt – az 1980-as évek elején vétel útján kerültek gyűjteményünkbe. Ritkaságszámba menő látvány Vikár Béla egyik fonográfja, mely a Volly hagyatéék részként ugyancsak a Zeneműtár tulajdona.

A nagyobb hagyatékok mellett számos, kortárs magyar zeneszerzőktől származó becses kéziratot őriz a Zeneműtár. Isoz nyomdokain haladva az osztály mindenkori vezetői arra törekedtek, hogy a tár állományát az újabb zeneszerző nemzedék kompozícióival is bővíthessék. Ennek a munkának az eredményeként kerülhettek most kiállításra *Farkas Ferenc* (*Aspirations Princip – a Rákóczi kantáta részlete*), *Kósa György* (*Ének a teremtésről*), *Kurtág György* (*Négy dal Pilinszky János verseire*), *Bozay Attila* (*Utójáték*), *Szőnyi Erzsébet* (*Japán dalok*) és *Balassa Sándor* (*Damjanich imája*) alkotásai.

A kiállítás május 4. és július 26. között tekinthető meg.

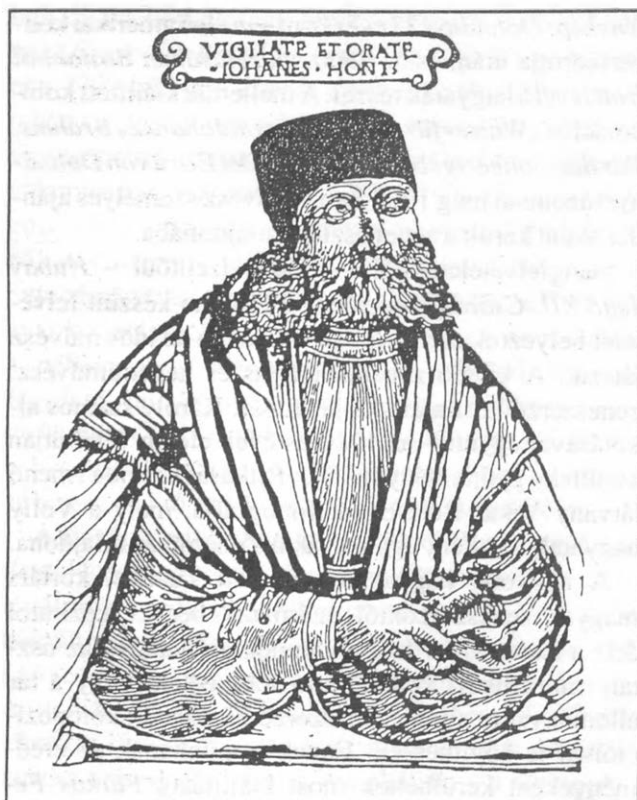
Kelemen Éva

Johannes Honterus

1498–1549

Kiállítás a Régi Nyomtatványok Tárában

Johannes Honterus (1498–1549) arcképe az egykori brassói Evangélikus Gimnázium könyvtárában őrzött régi metszet alapján

A neves erdélyi szász nyomdászról, fametszőről, pedagógusról, jogtudósról és reformátorról halálának 450. évfordulóján egynapos tudományos konferenciával és kiállítással emlékezett meg a Régi Nyomtatványok Tára.

Honterus 1498 körül született Brassóban. Apja feltehetően Georg Lederer, tehetős brassói szász tímármester. Fia egyetemi tanulmányaitól kezdve Honternek nevezte magát, majd humanista tudósként Honterusnak. Brassóban alapos iskolai oktatásban részesült, valószínűleg a dominikánusoknál. Felsőbb tanulmányait a bécsi egyetem filozófiai fakultásán folytatta, ahol 1522-ben baccalaureatusi címet, 1525-ben artium magisteri fokozatot nyert, amely feljogosította egyetemi előadások tartására. Bécsi tanulmányainak idején ismerkedett meg az egyetemen kibontakozó matematikus–geográfus–csillagász iskola

szellemével, annak híres tanáiraival, elsősorban Petrus Apianusszal. A bécsi tanulmányok minden bizonnyal hozzájárultak Honterus geográfiai, kartográfiai érdeklődésének kialakulásához.

1529 októberében az ostromló török elől menekülőkkel együtt Regensburgba érkezett. Itt a jelentős humanista történetíró és nyelvész Johannes Aventinus Turmair vendége volt, akinek naplóbejegyzése szerint Honterus „mindkét nyelvben (ti. a latinban és a görögben) nagyon tudós ember.”

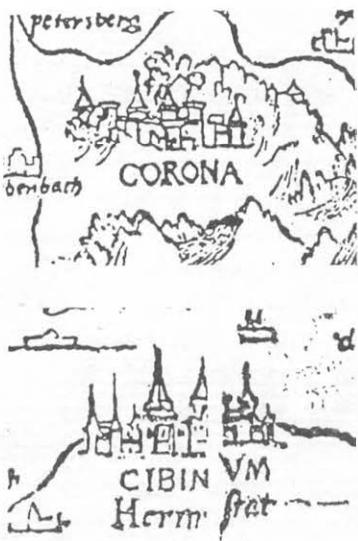
1530 márciusában a krakkói egyetem anyakönyvébe mint Johannes Georgii de Corona, artium magister Viennensis jegyezték be. Előadásokat tart, itt kezdi meg tudományos tevékenységét. Matthias Scharffenberg, krakkói nyomdász műhelyében ekkor jelenik meg először két jelentős tankönyve. Latin nyelvtana, a **Grammatica Latina** olyan népszerű volt, hogy átdolgozott változata rövid időn belül még három kiadást ért meg Krakkóban (1532, 1535, 1538). Földrajzi munkájának első megfogalmazása, a **Rudimentorum cosmographiae libri duo**, a quadrivium tárgykörében prózában írt kis könyvecske két fejezetben foglalja össze a csillagászat és a földrajz tudásra érdemes tanításait. Ez a változat a későbbiekben még hat kiadásban jelent meg (Krakkó 1534, Bázél 1534, 1535, 1561, 1583, 1585). A Gregorius Reisch által összeállított Margarita philosophica részeként olasz nyelvre fordította Paolo Gallucci (Venezia 1599).

1530–1533 között Honterus a humanizmus egyik fellelegvárában, Bázélben tartózkodott. Itt ismerkedett meg a reformáció jelentős alakjával Johannes Oecolampadiusszal. Itt tanulja a tipográfiát és a fametszést is. Fametszői tevékenységéről barátja, Sebastian Münster, a cosmographia bázeli professzora, neves földrajzi író levelében még évek múltán is nagy elismeréssel nyilatkozik: „...egy évtizeddel ezelőtt itt tartózkodott egy Honterus nevű brassói, aki korunk minden képmetszőjét felülmúlja, egy nagyon ügyes ember...” Honterus különösen a két híres bázeli nyomdással, Hieronymus Frobeniusszal és Heinrich Petriverl tart kapcsolatot. Petri számára készíti Albrecht Dürer munkája alapján azt a két fametszetes csillagterképet, amelyek később Claudius Ptolemaeus műveinek 1541. és 1551. évi kiadásában jelentek meg. Itt metszi fába Er-

Honerus csillagtérképe a déli égboltról
(In: Ptolemaios, Klaudios: Opera omnia. Basel, 1541)

dély első térképét, a híres **Chorographia Transylvaniae** (1532). A térkép két nagyméretű (555×372 mm) fadúcra készült, amelyet Honerus magával vitt Brassóba és nyomdájának felállítása után, feltehetően 1539-ben néhány példányban levonta. A ma ismert egyetlen példányt az OSZK őrzi. Verancsics Antal leveléből tudjuk (1542. augusztus 2.), hogy Honerus ezzel a térképpel elégedetlen volt, nemigen terjesztette, sőt javított és kiegészített térképet akart metszeni. Nemrég egy magángyűjtő tulajdonában levő könyv kötetáblájából előkerült négy töredék Erdély térképéből. A töredékek gondos vizsgálata azt mutatja, hogy a Chorographiának valószínűleg 1546–1548 körül Brassó-

Brassó és Szeben ábrázolása Honerus híres térképén
a Chorographián (1532)

ban megjelent egy Honerus által javított második kiadása is (Borsa Gedeon: Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde, Köln–Wien 1988). Ebből a második kiadásból sajnos teljes példányt ez idáig nem ismerünk.

Honerus 1533 nyarán Kassán és Nagyváradon keresztül hazatér Brassóba. Ezután már csak egyszer hagyja el szülővárosát néhány hónapra. 1535 tavaszán feltételezhetően rövid időre Wittenbergben Luther-nél járt, egyébként Brassóban élt 1549. január 23-án bekövetkezett haláláig.

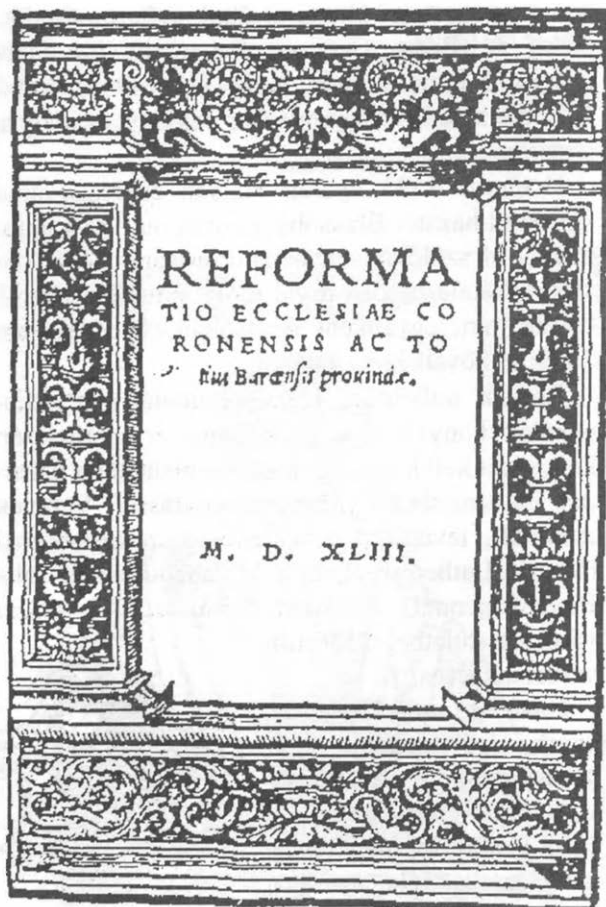
Brassói működése igen sokoldalú volt. Minde-nkelőtt könyvkiadói, pedagógusi és hitújítói tevékenységét kell kiemelni. Kapcsolatban állt a hazai tudós humanistákkal (Melczer Andrással, Verancsics Antallal), levelezett a wittenbergi reformátorokkal (Martin Lutherrel, Philipp Melanchthonnal, Johann Bugenhagennel). 1535-ben bevásztják a száztágú városi testületbe, 1536-tól városi tanácsos.

Hazatérte után Honerus egyik első teendője egy nyomdaműhely felállítása volt, amely valószínűleg 1539-ben kezdte meg tevékenységét, és főleg kezdetben az iskolai oktatás szolgálatában állt. Az akkori oktatási rend alapfokához, az úgynevezett triviumhoz (grammatica, dialectica, rectorica) biztosította a latin és görög nyelvű tankönyveket, hiszen azok beszerzése külföldről a háborús viszonyok miatt meglehetősen nehéz volt. Filológiai szempontból különösen jelentős a tévesen Szent Nilusnak tulajdonított bölcs mondások gyűjteménye, amelynek egyetlen kéziratát Honerus találta meg egy moldvai kolostorban és sajtó alá rendezésével, kiadásával azt a tudomány számára is hozzáférhetővé tette (RMK II. 23). Honerus életében 1539–1548 között mintegy 36 nyomtatvány látott napvilágot a brassói műhelyben.

Brassóba térve Honerus átdolgozta a már egyébként is sikeres földrajzi tankönyvét a **Rudimentát**. A könnyebb memorizálás érdekében hexameterbe ültette át a teljes szöveget, és egy fejezettel kibővítette. Kis példányszámú próbakiadás után (RMK II. 27) a javított, térképekkel ellátott mű 1542-ben látott először napvilágot Brassóban. (RMK II. 28) Honerus össze-

A Honerus műhely
nyomdászjelvényei

Honterus nyomtatványok címlapja

sen 1366 hexameterben tárgyalja a csillagászati és földrajzi tudnivalókat Európáról, Ázsiáról és Afrikáról. A negyedik könyv az élőlények, növények neveit sorolja fel, valamint a lakás és étkezés, a betegségek, a hadviselés, mesterségek és tisztségek témájával foglalkozik. A könyvhöz 16 saját készítésű fametszetet mellékeltek, amelyek közül 3 csillagászati tárgyú, a többi 13 pedig maga a híressé vált **Atlas minor**. E térképek között található egy világtérkép, amely az egész akkor ismert világot ábrázolja, a többi pedig Európát, illetve Ázsiának és Afrikának a Földközi-tenger mentén fekvő részeit mutatja be. Honterusnak ez az újfajta tankönyve rendkívül népszerű volt külföldön is. Christoph Froschauer zürichi nyomdász 1546 és 1602 között 16 kiadásban jelentette meg Honterus művét. A térképeket Heinrich Vogther újra metszette. Antwerpenben Johannes Richard (1552–1560 között öt kiadás!), Bázelen Heinrich Petri (1561, 1585), Prágában Johannes Schumann (1585) volt a Rudimenta kiadója. Megjelent Rostockban is 1572-ben. Az utolsó

teljes kiadás Kölnben készült 1600-ban. Ezután már csak részek jelentek meg a műből, elsősorban Basilius Faber Thesaurus eruditionis scholasticae c. munkájában (17 kiadás!).

Honterus nevéhez fűződik a brassói oktatás reformja. Pedagógiai szemléletében a reformáció egyik legjelentősebb iskolaszervezőjének, Philipp Melancthonnak útmutatását követte. Az 1388 óta fennálló városi iskolát humanista szellemben megreformálta, 1543-ban megírta a **Constitutio scholae Coronensis**, amely Erdély legkorábbi iskolai rendtartása. Az internátussal egybekötött brassói iskola mind tanítási, mind belső szervezetében mintául szolgált a későbbiekben. A domonkosok hátrahagyott könyvei képezték az iskola könyvtárának magját. A könyvtár gyarapítására a város – Honterus javaslata alapján – nagy összegeket fordított.

A nyomda és az iskola működését segítő, tevékenyen közreműködött az első erdélyi papírmalom létrehozásában (1546).

Honterus oktató–nevelő munkájával egy időben kezdte meg a reformáció terjesztését előbb Brassóban, majd a Barcaságban. Az ő nyomdájában, feltehetően az ő összeállításában jelent meg az a kis könyvecske, amely a brassói egyház reformációját tartalmazza (**Reformatio ecclesiae Coronensis**, 1543). Luther a legnagyobb dicsérettel nyilatkozott róla, és Philipp Melanchthon előszavával ugyanabban az évben újra kiadták Wittenbergben. Hitújítói tevékenységéért Honterust beidéztek a gyulafehérvári országgyűlésre (1543. június 29.), amelyre a városi tanács – féltve őt az elfogatástól – nem engedte el. Erre az alkalomra írta az **Apologia Reformationist**, a brassói reformációt védelmező iratát, amely azonban csak kéziratban maradt fenn. (Első kiadása csak 1898-ban volt.)

Honterust 1544-ben a város első papjává választották. 1547-ben kiadta a **Reformatio ecclesiarum Saxonicum in Transylvaniát**, amely az erdélyi szász egyházak reformálásához ad eligazítást (RMK II.38). Még ugyanebben az évben **Kirchenordnung** címmel a német nyelvű változatot is megjelentette (RMK II.39), s ezzel lehetővé vált a szász városok vallásgyakorlásának egységesítése.

Honterus tevékenységével, tudományos munkásságával bekapcsolódott a magyar szellemi életbe és nagymértékben elősegítette az erdélyi szászok reformációját, nemzeti tudatuk erősödését

A kiállítás 1999. május 10. és július 26. között volt látható a Régi Nyomtatványok Tárában.

Velenczei Katalin

Lélekmadár a Küküllő mellől*

Goethe a ballada műfaját őstojásként jellemezte, amelyből a költészet madara kikel. Más vélemények szerint a ballada nem kezdet, inkább összefoglalás, ahogy Csoóri Sándor fogalmaz: „nem őstojás, inkább sötét ágak közé rakott fészek, honnét a madár, lombot és villámot súrolva kiszáll, illetve ahova visszatér (...) Tragédia ott van, ahol megoldhatatlan problémák vannak – elmélkedik a drámai gondolkodás alaptörvényéről Ionesco. Egy-két vidám vagy a mese öbleibe tévedő epikus dalunktól eltekintve, ez a kegyetlen szabály sajtolta ki népünk idegrendszeréből is a balladákat. Nem a sors fölötti töprengés, hanem a sorssal való szembefordulás. Nem a megválthatóság vigasza – ellenkezőleg: a megválthatatlanság tudata. Balladáinkban mindig a legteljesebb emberi vágy kerül uralomra, bukik el anélkül, hogy föloldást találna bármiben. A halált s az igazságot igen, de a kétségbeesést vagy a közbeeső reményt nem ismeri a balladát alakító indulat (...) A hagyomány, mint többen is vallják, elsősorban nem a tudást, de érzékenységet jelent. Vért, sebeket, megrendülést vagy vigaszt; a kenyér halhatatlan ízét az éhség bármelyik pillanatában.”

Többek között ezt a balladát világosítja meg a *Kopjafák s a Jézusfaragó ember* Nyírőjének a légkörét is közzé hozta a *Küküllő mentéről* Sándor János. A bátyja életének megmentéséért a leányságát is feláldozó

Fehér Anna tragikus gesztusa, Krisztus urunk áldozatának számtalan megjelenítése, a Kádár Kata balladát idéző szerelem-életfák mind-mind közvetlenül is láthatók faragványain. De ahogy a népballadák évszázadai is összekötik az előtte való s utána következő időszakot, úgy Sándor János művészete is messzebből jön s továbbra is mutat ennél.

Kése alatt megelevenednek a nagyszentmiklósi kincs szárnyas oroszlános égi vadásza, győztes lovagja – amelyet egyébként egy franciaországi kiállításán a helybeliek saját hagyományukból sarjadónak éreztek –, az újat felajzó szkíta harcos, avarkori sírleletek felnagyított motívumai, a rakamazi lelet turulja. Emese álma, a csodaszarvas több változatban, honalapító őseink s a vérszerződés. Azután találkozhatunk Szent László-jelképekkel – a palástot tartó karddal illetve a szigony–szív együttesével –, Róbert Károly, a Haholtok, Pázmány, Tinódi, Apafi, a Mikó-család, Márton Áron és országunk, Erdély, a székelység és különböző települések, intézmények címeivel.

Úgy vélem, szívéhez tehát közel áll, számára meghatározó a história. Egy-egy címer megalkotása során ugyanis nem csupán a forma hiteles megjelenítésére törekszik, hanem a mögötte meghúzódó kor, a szimbólumok jelentése is lényeges számára. Ahogy egy interjúban fogalmazott: „Végre eljött az az idő,

---

* Elhangzott 1999. június 21-én Budapesten, az Országos Széchényi Könyvtárban rendezett kiállítás megnyitójaként.

amikor fellélegezhetünk, jobban hozzáférhetünk saját történelmünkhöz. Ezen a nagyon termő talajon címerek születtek, ez az a téma, amelyen a legotthonosabban mozgok. A címerek jelképesen és nagyon tömören fejezik ki a megfelelő történelmi kor, mondani-valóját'. Egyszóval beszélő történelem. Gyakorlatilag is nagyon szépen ki lehet hozni kidomborítva vagy síkban. Van egy nyolckötetes, címereket tartalmazó, 'mindentudó' könyvem, fellapozom, tanulmányozom, egyeztetem azzal az igénnyel, amivel hozzám fordulnak. Valósággal detektívmunkát folytatok, hiszen fontos tudnom azt, hogy az illető, aki a nemesi rangot kapta, honnan származik, miért kapta, milyen színű volt, mit ábrázolt és még sorolhatnám (...) Van egy-egy, amelyekbe úgy belebolondulok, hogy napokig bennem él, évszázadokat suhanok vissza az időben, nem hagy nyugton, talán még álmomban azt tervezem, hogy hogyan fogom kihozni. Ilyenkor hetekig dolgozom..."

Nem véletlen az sem, hogy ennek az átfogó kiállításnak a Széchenyi Könyvtár adott otthont. Évekkel ezelőtt barátai elvitték Nagycenkre, Széchenyi István kastélyához és családi sírboltjához. A mauzóleumban időzve beléje nyilallt, hogy nagyon hiányzik onnan egy kopjafa. Miután a helybeliek biztosították a hozzávalót, ismét odautazott, s megfaragta. „Jelezni akartam – nyilatkozta –, hogy mi is vagyunk azért túlfelől, akik nem vagyunk annyira gatyaszár emberek, hogy ne tudnánk, mi az a magyar és mit tett Széchenyi a magyarságért. A csillag a kopjafa tetején azt is jelenti, hogy ő követni való vezérlőnk nekünk.” Tavaly azután megfaragta a nemzet könyvtára számára a Széchenyi-család csaknem méteres címerét, mostanra pedig a cserelapis, olajága magyar kiscímert.

Megkerülhetetlen az a tény, hogy Sándor János az egyetlen magyar alapítású történelmi egyházunk híve, tehát unitárius székely, fia pedig gyakorló lelkipásztor. Tudvalévő ugyanis, hogy a fejedelemség számos kiemelkedő uralkodója eljutott a reformáció eme állomásáig, sőt ez idő tájt mondta ki a tordai országgyűlés a világon elsőként a vallásszabadságot, hogy az emberek hite pedig az ő dolguk. Nos a művész e hagyományos erdélyi toleranciát a legtermészetesebbnek érzi, amikor az „egy az Isten”-t jelképező, kehelyben égő, unitárius láng mellett megfaragja Máriát, mint a termékenység jelképét, a ferences barátot, Kálvin, tenyéren szívet tartó kezét vagy az adventista hármasság angyal üzenetét.

Sándor Jánosról azt is tudni kell, hogy élete ötvennyolcadik esztendejét taposó pedagógus. A székely-

udvarhelyi tanítóképző elvégzése után évtizedekig tanított, kultúrházat igazgatott, az egykori tartomány legjobb asztalitenisz gyermekcsapatát nevelte föl. A legtöbb időt – harminckét esztendőt – egy „világvégi” tanyasi iskolában, Cséjén töltötte, ahol télen törni kell a havat, nyáron messzire száll a por, nedves időben nyakig lesz sáros, aki arra merészkedik. A településre máig nem jutott el az áram, bár holland református felajánlással már legalább a reménye felcsillant. Nos, itt a nemzet napszámosának sorsát vállalni, nem igényel bővebb kifejtést, mit jelent. János bátyánk ezt mégsem fogta fel soha áldozatként, a hivatás számára örömet és szabadságot jelentett. „Nagyon szerettem tanítani – válaszolta egyszer egy újságírónak – ha nem szóltak bele a munkámba. A felsőbb utasításokat nem szeretem, és soha se szerettem. Van, aki ezt erényemnek, van, aki konokságnak tartja. Hát inkább legyenek önfelű, mint hajlongó pipacs a léha búzák között. A gyermekek, akárcsak a faragászat, megnyugtattak. Kis Kossuthokat és Széchenyieket véltem bennük felfedezni. Ha nem is lett egyikből sem hadvezér, azért nagyjából helytálló emberekké faragódtak.”

Már édesapja is faragott, igaz – mint a legtöbb fűrő-faragó székely ember –, elsősorban használati tárgyakat, állatfigurákat. Sándor János természet iránti érdeklődése korábban állatpreparálásában is megnyilvánult, hosszú évekig hordták székelyszentistváni lakásába Erdély legkülönbözőbb helyeiről a kitömésre váró madarakat. Amikor azután korondiak 1989-ben tömegesen kezdték kiirtani e célból a négyévenként arra vonuló csonttollúakat, végképp felhagyott ezzel a mesterséggel. A már korábban is űzött faragászat ekkortól vette át életében a főszerepet, mára már hajnaltól napestig a vésőt s fakalapácsot koptatja, lévén néhány esztendeje betegnyugdíjas. Gyakrabban tölgy-, cseresznye-, gőzölt bükk-, körte- és meggyfával dolgozik, de időnként hárs- és juharba vésett művek is kikerülnek a keze alól. Egyéni és csoportos kiállításait szép számmal megcsodálhatták Erdély- s Magyarországszerte, a Felvidéken s – mint említettem volt – egy ízben a Párizs-környéki Corbreuse-ben is.

Nem véletlenül viseli mostani tárlata az „Életfa” címet. Életfái a szeretet talajából nőnek ki – gyökereink sok esetben maga a szív –, termésük a szeretetmag, amelyre két szerelmes madár száll le, fölötte pedig az áldást osztó nap sugározza minden élet lényegét, a fényt. Pávái csőrén kivirágzik az élet, kiéneklük szeretetüket, átadván egyik a másnak, jelképezvén a folyamatosságot, amely természetszerűleg

jut el Istenhez. A lélekmadaras motívumok jókedvből születnek, kiröppennek a bensőjéből, s az emberi élet teljességének ősi igényére utalnak.

Sándor János emellett fiatalokat oktat a fafaragásra, székelykapukat állít, kopjafákat farag otthon s határon túl. *Aprópó, határ. Figyelmükbe ajánlom a Triannonnak emléket állító, emitt kiállított lyukas országcímerét, amely elszakított nemzetrészeink hiányát kiáltja világgá, a megmunkálásra választott fa bogai, görcei pedig arra figyelmeztetnek, hogy ha nem vigyázunk, a baj magát a törzset is kikezdheti. Ugyanakkor a táblán kivirágzó tulipán a reményt, a megmaradásba vetett hitet sugallja. Az itt csupán fényképeken látható, laskodi világháborús emlékművén a dőlt kereszt a megrogyant keresztény magyarság szimbóluma, reáfestítve a meggyötört csonka ország, kiverve a Felvidéket, Erdélyt s a Délvidéket jelképező vasszegekkel... A déli*

nemzetrészünk feje fölül épp hogy eltávolodott viharfelhők ihleték két, szintén kiállított béke-tábláját.

Nyirő József írta le egy helyütt: „Hiába töröm le az ágat, az ugyanabból az anyalényegből nőtt többi fa tovább fog susogni. Hiába lövöm le a madarat madártestvére mellől, az élő madár ugyanazzal a himnusszal fog a magasságokba emelkedni, melyet az örökre elsötétített szemekben és kihűlt ajkon elnémítottam. Hiába robban szét a csillag az egek tüzes esőjeként, a többi csillag anyanyelvét nem szünteti meg.” Számomra Sándor János művészete s cselekvő megmaradásra sarkalló életútja eme kipusztíthatatlan szervességet jelenti. Kívánom, hogy a domborművein, tányérjain, dísz tárgyain, szimbólumain megelevenedő lélekmadár az önök szívéhez is utat találjon.

Székely András Bertalan

A magyar címer

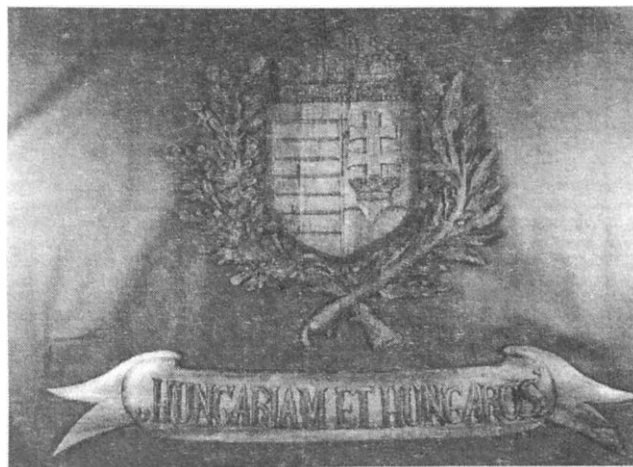
(Sándor János erdélyi fafaragó alkotása)

Nyugat-Európában a 12. század első felében jelennek meg a címerek, Magyarországon a 12–13. század fordulója táján. A legkorábbi címeres emlékek az uralkodó és családja palástjain tűntek fel. Ez még nem az államcímer, hanem a királynak mint államfőnek a jelvénye, de ez a királyi címer fejlődött később államcímerré. A pajzs elemeinek története az alábbiakban foglalható össze.

A magyar királyi hatalom jelvényeként a 11. századtól tűnik fel a nyélre tűzött kereszt, amely az Árpád-házi királyok alatt lassan kettős kereszté alakult és IV. Béla pecsétjein pajzsra emelve önállóan vagy más címerképekkel együtt a magyar királyi pecsétek címerévé vált. Alkalmazták pénzeken és miniatúrákon is. A későbbi dinasztiák sem váltak meg tőle, a köztársasági címer szintén tartalmazza.

A másik, a 20. században is létező alkotóelem a vörössel és ezüsttel többször vágott pajzsmező. Először egy 1202-es királyi oklevél arany függőpecsétjén látható. Az Árpád-házhoz tartozást a vörös–ezüst vágásos mező, a királyi hatalmat a kettős kereszt jelezte. A hétszer vágott mező mellett II. Mátyás uralkodása alatt (1608–1619) megjelent a nyolcszor vágott is, s ez 1874-ig többször előfordult.

Az országcímer fogalma, amikor a fenti elemek (olykor már címerképekkel, pl. az Anjouk arany lilio-

maival vagy Zsigmond alatt a cseh oroszlánnal együtt stb.) egy pajzsra egyesülnek, az Anjou-korhoz köthető. I. Ulászló uralkodása alatt (1440–1444) tűntek fel a koronás, hasított címerpajzs, egyesítve a vágásos és kettős kereszt mezőt. Utána Mátyás király (1458–1490) egyes corvináinak possessor-címerein fordulnak elő a fenti elemek.

A hármas halom körülbelül a 14. század közepétől szerepel a kettős kereszt alatt.

A címerpajzs fölött a 14. századtól először nyílt, leveles koronát találunk, utóbb ez zárt koronává ala-

kult, s Rudolf (1576–1608) óta csak ez utóbbi fordul elő. A Szent Korona a magyar államot jelképezi, annak felségjelvénye. Jogtörténészeink szerint közjogi személyiséggel bír, minden jog és hatalom kútforrása. Az állami főhatalom a Szent Korona hatalma, amely megoszlik a király és a nemzet között. Az állami felségjogok (hadi, bírói, törvényhozói és területi) is a Szent Korona jogai, nem királyi jog, mint Nyugat-Európában. A király csak úgy gyakorolhatja e jogokat, ha a nemzet vele koronázza meg, a más koronával történő koronázás nem érvényes. (Innen forrasozik az a számtalan kaland, mely a birtoklásért folytatott küzdelmekből fakad.) A felségjogokat a koronázással sem sajátíthatja ki az uralkodó, átruházott jellegűek, tehát a király a nemzet ellenében nem gyakorolhatja őket, hanem csak alkotmányosan. Ha mégis önkényesen gyakorolná e jogokat, akkor alkalmazható az Aranybulla ellenállási záradéka. A Szent Korona jogai egy évezred alatt kimunkált, élő jogok – szemben az elmúlt 45 év történelmietlen gyakorlatával –, s tulajdonképpen az ország alkotmányos működésének alapja és biztosítója, a jogfolytonosság helyreállítása, ha a koronát visszahelyezzük jogaiba, s nem múzeumi tárgynak tekintjük. A korábbi gyakorlat szerint az ország területe is a Szent Korona területe, a jövedelmei is a Szent Korona jövedelmei stb. Birtokot is csak az adományozhatott érvényesen, akit vele koronáztak meg. Innen ered az a jogelv, hogy a magyar adománybirtok csak közérdem jutalma lehet, a köznek tett szolgálat alapján. Kihalás, jószágvesztés esetén sem a királyra szállnak vissza, hanem a Szent Koronára. A magyar államot tehát *interregnum*, köztársasági államforma vagy több részre szakadás esetén is szimbolizálja mint az állami főhatalom jelvénye és birtokosa.

Ismerjük a kis-, közép- és nagycímer fogalmát. Az első az I. Ulászlónál említett forma. Történelmünk folyamán a magyar királyok a meghódított országok (kapcsolt részek vagy melléktartományok) uralkodói címét is felvetették. Ha ezek egy részét (pl. Lodoméria, Kunország, Bulgária stb.) nem is tudták megtartani, uralmi igényüket azzal fejezték ki, hogy pl. okleveleikben e területeket, illetve ezek uralkodói címét is felsorolták (pl. Ausztria főhercege, Erdély nagyfejedelem, Morva őrgrófja, Elzász tartománygrófja stb.) egyezően a nyugat-európai gyakorlattal. A magyar *nagycímer* az igénycímereket is tartalmazza, a *középcímer* viszont csak egyes kapcsolt részeket, melyek általában a következők: Dalmácia, Horvátország, Szlavónia, majd az unió 1848-as törvénybe iktatásától Erdély és az 1874-es címer-

rendezés óta Fiume, a szív pajzson pedig a koronátlan kiscímer.

1848-ban a Kossuth vezette Pénzügyminisztérium alkotta meg a magyar középcímernek azt a változatát, melyet pl. – bár nem egy címerpajzson, hanem négy szögbe komponáltan – a Bohusné Szögyén Antónia által vezetett hölgybizottság a Széchényi-terem mennyezetére festetett: a magyar koronás kiscímert Erdély, Dalmácia, Horvátország és Szlavónia jelvényei veszik körül.

A korona nélküli kiscímer már jóval 1848 előtt megjelent, de a forradalom és szabadságharc idején egyes radikálisok azt kívánták vele hangsúlyozni, hogy nem ismerik el Ferenc Józsefet törvényes uralkodónak. (A Függetlenségi Nyilatkozat nem jelentette a királyság mint államforma feladását.)

A Monarchia kis- és középcímerét a király 1915-ben szabályozta, ennek alapján a magyar kiscímer a következő elemekből állt: jobbról vörössel és ezüsttel hétszer vágott mező, balról vörös mezőben hármashalom kiemelkedő, aranykoronás középső részén ezüst kettős kereszt. Fönt, közvetlenül a pajzson nyugszik a magyar királyi korona. A pajzsot jobbról cserfaág, balról olajfaág övezi.

Sándor János erdélyi fadaragó tavaly a gróf Széchényi család címerét készítette el könyvtárunknak. Poprády Géza főigazgató úr akkor kérte fel a magyar címer megfaragására. Ehhez azonban szüksége volt egy, a majdani faragvánnyal közelítően azonos méretű színes xeroxra, melyet az Állományvédelmi Főosztály munkatársa, Pusztai Ágnes gyors segítsége folytán, a korábbi kapcsolatok révén eljuttattam hozzá. Abban is megállapodtak, hogy ezt szintén körtefából faragja és méretre nagyjából azonos lesz a főúri címerrel.

Többszöri üzenetváltás után végül 1999. április 21-én hozta be a könyvtárba az elkészült faragványt (a cserfa-, illetve az olajfalommal körülölelt kis címet) egyelőre csak bemutatásra, mert a Magyar Máltai Szeretetszolgálat pátyi Gondviselés Házában rendezett kiállítására rövid időre visszakérte. A címernek ezt a formáját ma is használják és teljesen elfogadott változat (Bertényi Iván professzor úrnak, a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság elnökének szíves közlése, 1999. április 28.). Tavaly a főigazgató úrtól engedélyt kértem, hogy Sándor János kifaraghassa alapítónk gyűjtőtevékenységének szellemi mottóját, melyet Berlász Jenő: *Az Országos Széchényi Könyvtár története 1802–1867*. Bp., 1981. című munkája 29. lapján röviden így foglalt össze: „Hungariam et Hungaros”, s amely nemzeti könyvtárunk gyűjtőköri programja is. Hiszen a Magyarországot, illetve a ma-

gyarokat érintő, rájuk vonatkozó dokumentumok beszerzése a feladatunk. Természetesen a mottó nem a magyar államcímer tartozéka, tehát nem lehet sem alatta elhelyezni, mert ez esetben jelmondat (devise) lenne, sem fölötte, mert a heraldikai szabályok szerint ilyen pozícióban „csatakiáltás” értelmű volna. (Ez a címerhasználat középkori eredetűre utal, ugyanis a címer eredetileg a lovagi felszereléshez tartozott!) Viszont például a Széchényi kép alatt igen, ha szeretnénk kifejezni, hogy egy magánkönyvtár az alapítás tényével nemzeti gyűjteménnyé vált, s mi vállaljuk az alapító szándéka szerinti gyűjtőkört. Nagyon kifejező, tömör és nemzetközi szinten is beszédesen közvetíti alapfeladatunkat. (Bertényi professzor úrnak ugyanez volt a véleménye a fenti beszélgetésről, dr. Berlász Jenő pedig hozzájárult az általa kimunkált megfogalmazás használatához.)

Sándor János a következő szöveget metszette a magyar államcímer hátlapjára:

„A magyar nemzet és haza határai a széttört edényhez hasonlítanak. A nemzet szimbólumai a magyar lelkekben gyökereznek az ország határaitól füg-

getlenül. Az államalapítás évfordulójához közeledve bízunk abban, hogy nemzetünk politikai határok között és fölött, a Széchényiek szellemében, tudni fogja helyét és hivatását a III. évezred Európájában.

E csekély értékű faanyag megtestesíti nemzetünk iránti mély tiszteletünket.

Nagy Gábor, a fa adományozója (Kibád) és Sándor János, a címer faragója (Székelyszentistván).

Erdély, 1999. IV. 29.”

Az írásszalag hátlapjának szövege:

„Gróf Széchényi Ferenc születésének 245. évfordulója tiszteletére.

Erdély, 1999. IV. 29.”

A főigazgató úr az április 29-ei Széchényi napon köszönte meg Sándor Jánosnak a címerfaragványt. Nagy Gábor történelemtanár, a fa adományozója pedig a kötetekbe írt köszönettel az alábbi két könyvet kapta ajándékba: Bertényi Iván–Gyapay Gábor: Magyarország története, illetve Európa története Gunst Péter szerkesztésében.

Fülep Katalin

Embermentő diplomaták – életmentő vízumok

Majdnem 250 ezerre tehető a csaknem 50 diplomata jóvoltából a második világháború alatt megmentettek száma.

Mának szóló pontos üzenete van annak a különleges dokumentumkiállításnak, amely – Jeruzsálem, Bern és több mint hetven amerikai nagyváros után Budapesten Életmentő védlevelek címmel – a kulturális tárca, a Külügyminisztérium és budapesti külképviseletek támogatásával – május 31-én (hétfőn) nyílik meg.

A kiállítás anyagát, tehát nagyrészt a semleges országos diplomatáinak második világháború alatti embermentő tevékenységét tanúsító dokumentumokat Eric Saul amerikai történész, a kiállítás rendezője a megmentettek és leszármazottaik, valamint az érintett diplomaták családtagjai segítségével hozta létre.

Raoul Wallenberg mellett, akinek kétségtávon kívül kiemelkedő érdemei vannak az üldözöttek mentésében, a többi diplomata tevékenységére is rá akarjuk irányítani a figyelmet – nyilatkozta lapunknak Eric Saul.

Carl Lutz svájci exkonzul, a budapesti kiállítás megnyitásán részt vevő Per Anger volt svéd követségi attasé, Giorgio Perlasca, a néhai „spanyol ügyvivő” mellett legutóbb még Kínában is felfedeztek a világháború alatt embermentésben részt vett diplomatát. A hatmillió zsidó áldozat emlékének tisztelgő rendezvény dokumentációja szerint majdnem 250 ezerre tehető a csaknem 50 diplomata jóvoltából a második világháború alatt megmentettek száma, és ennek mintegy felét, tehát 125 ezer ember életét tudta a háború legvégén a Magyarországon működött mintegy 20 diplomata megvédeni.

A kiállítást Göncz Árpád köztársasági elnök az *Országos Széchényi Könyvtár* Budavári Palota F épületében hétfőn nyitja meg.

A júniusban, egy hónapon át látható kiállításhoz szorosan kapcsolódva, annak keretében – május 31. és június 4. között három alkalommal – tűzi műsorára a budapesti Toldi mozi a Grüninger-ügy című svájci dokumentumfilmet. Richard Dindo svájci rendező 1997-ben készült filmjét eddig Zürichben, Berlinben, Bécs-

ben és Párizsban mutatták be. A 96 perces dokumentumfilm Paul Grüninger svájci (Szent Gallen-i) rendőrfőnökről szól, aki a háború előtt (1938–1939) – a svájci törvényeket megszegve vízumok adatainak meghamisításával – több ezer osztrák zsidó életét mentette meg. A film a Szent Gallen-i bíróságra idézi meg a tanúkat, oda, ahol Grüningert 1940-ben elítélték, és megfosztották kapitányi rangjától. A svájci

„Dreyfust”, aki dicstelenül és teljes számkivetettségben, nélkülözések közepette hunyt el, csupán a 25 évvel halála után elkészült film rehabilitálta.

(A Toldi moziban a filmvetítések időpontja: május 31-én 18 órakor, június 3-án és június 4-én 17 órakor).

Böhm Ágnes
Népszabadság, 1999. május. 29.

Puskin Magyarországon

Kiállítás az Országos Széchényi Könyvtár Gyűjteményéből a budapesti
Orosz Kulturális Központban
Puskin születésének 200. évfordulója tiszteletére*
(1999. június 3–16.)

Alekszandr Szergejevics **Puskin**ről a magyar kultúra első „híradása” **Jaksics** Gergely (1778–1824) Ázsia-utazótól maradt fenn. A volt görögkeleti papnövendék a magyarok őseit kutatva az 1800-as évek elején Bécsből Szentpéterváron keresztül, Kijeven, Tatárföldön át eljutott Szibériába. Kéziratos naplót vezetett élményekkel teli útvjáról, amelyet a Pannohalmi Főapátsági Könyvtár őriz. 1824-ben ismét útnak indult; valószínűleg ekkor fordította le naplójában **Puskin** „A kaukázusi fogoly” c. versét „A kaukázusi hegyi rab” címen.

A múlt század közepétől az orosz irodalomról, így **Puskin** munkásságáról már találhatunk nyomtatásban megjelent utalásokat. A *Tudományos Gyűjtemény* (1828) foglalkozik az orosz irodalommal, később a *Nemzeti Újság*, valamint a *Jelenkor* (1837) hírt ad **Puskin** halálos párbjáról.

Két év múlva **Kazinczy** Gábor (1818–1864) író, irodalomtörténész – **Kazinczy** Ferenc unokaöccse – elsőként fordította le **Puskin** *Lövés* c. novelláját, amely a *Regélő Pesti Divatlapban* jelent meg.

1855-ben a *Budapesti Hírlap* már hosszabb cikkekben tesz említést **Puskin**ról, **Simon** Ferenc¹ tollából.

Kezdetben német és francia fordításokból **Bodenstedt** (vagy másutt: **Bodenstädt**) és Prosper **Mérimée** munkáiból – vált ismertté az orosz irodalom Magyarországon. **Arany** László², **Arany** János

Puskin-kiállítás

fia lefordítja **Puskin** Don Juan-drámáját „A szobor vendég” címmel, amely azonban csak 1899-ben került kiadásra.

Neves korabeli lapjainkban, így a *Budapesti Szemlében* és a *Hölgyfutárban* is jelentek meg híradások a kiváló költőről igaz, nem mindig pozitív értékeléssel.

Az Országos Széchényi Könyvtár állományából nem hiányozhatnak a **Puskin**-művek **Zilahy**-féle fordításai. A korán elhunyt **Zilahy** Károly³ után öccse, **Zilahy** Imre⁴ jelenteti meg **Puskin** és **Lermontov** műveinek fordításkötetét „Északi fény” címen. Az 1866-ban publikált könyv előszavában az alig 21 éves **Zilahy** Imre így ír:

---

* Az itt közölt szöveg az Orosz Kulturális Központ kiállítási katalógusának bevezetője.

„Néhány éve már, hogy fivérem ösztönzésére az orosz irodalom által nyújtott gyönyört élvezem; ugyanannyi idő oltá próbáltam belőle fordítgatni is. Némi idő telt belé, míg nagy szépségeitől elragadtatva a nehéz nyelv tanulására is rászántam magamat. Ezért e művek egy része még Bodenstädt szövege szerint van itt közölve; míg ellenben néhány olyan költeményt is van szerencsém közrebocsájtani, melyeket a hirneves német fordító saját nyelvére át nem ültetett. (...)

E gyönyörű művek által azt hiszem, az irodalom, ha az illető nagy szellemek vesztenek is – mindenestre nyer, s ha azt a tökélyt, mit Szász Károly fölmutat el nem érem is, s anynyi érdemre, mennyit a világirodalom legjobb műveinek egyike által, az „Anyegin” (vagy „Anyegin átöltetésével Bércy Károly”⁵ szerzett, nem számíthatok is, kitartó munkálkodásom megróvást nem von maga után.”

Puskin Anyeginje először Pesten 1866-ban jelenik meg **Bérczy** Károly fordításában, aki a kiadás előszavában az előzményekről ezt írja:

„E jeles műnek irodalmunkba átültetését célomúl akkor tűztem ki, midőn néhány év előtt újra olvasván, szépségei annyira megragadtak, hogy az első versszakokat játék- és kísérletképen fordítgatám s az első fejezet végeig értem. Akkor még csak Bodenstedt német fordítása állt előttem; de bármilyl kitünő legyen is ez, éreztem és tudtam, hogy a másolatról vett másolat halványan, színvesztetten fogna a toll alól kikerülni. Eredetiben olvasni, eredetiből fordítani Anyegin, e vágy napról-napra erősebb gyökeret vert bennem; oroszúl kezdtem tanulni s az ehhez igen rokon tót nyelv korábbi ismeretének, de leginkább tanítóm, a pesti kir. egyetemen a szláv irodalom tanára, a t. cz. Ferencz József úr türelmének, sőt valódi buzgalmának köszönhetem, hogy szives segélyével már fél év múlva megkezdhettem Anyegin fordítását az eredeti szövegből. Ezt megemlíteni, a nagy ismeretű tanár úr iránti hálám némi lerovása végett is tartoztam.”

A fordításhoz csatolt „Irodalomtörténeti és életrajzi vázlat” végén megemlíti a fordító: „Január 29-én nagy szenvedések után meghalt a költő s kívánságához képest anyja mellé a Pétervártól távol eső szvetogori zárdában temettetett el. Miklós cár az özvegy és árvák számára 11.000 rubel évdíjat rendelt, elengedte Puskin korona-adósságait, kifizette magán tartozásait, s összes munkái díszkiadásának, melyet Zsukovszky, Turgényieff és herczeg Vjazemszki szerkesztettek, költségeit fedezte. E díszkiadás 1838-ban jelent meg s a következő évben már egészen elkelt. * * E díszkiadásnak az újvidéki „Szerbszka Matica” birtokában lévő példányából

fordítottam Anyegin. Ebből több versszak hiányzik, melyeket részint maga a szerző, részint a felséges censor keze törült ki. E versszakokat csak római számaik jelölik. B. K.”

Bérczy Károlyt, aki tehát **Puskin** kedvéért tanul meg oroszul, tekinthetjük a **Puskin**-fordítók első igazán nagy alakjának.

A kor olvasóközönsége nagy tetszéssel fogadja **Puskin** lírai költészetét is, amelynek a Kisfaludy-Társaság kiadása mellett a **Gyulai** Pál szerkesztette Olcsó Könyvtár sorozatában egészen 1923-ig hét kiadása jelenik meg.

Az első világháborút követően az Anyegin három könyvkiadó (a Franklin, a Genius és a Rózsavölgyi) veszi kiadói tervébe, 1920 és 1923 között hat kiadása jelenik meg, s **Puskin** fő műve 1952-ig 21 magyar kiadást ér meg.

A legjobb megjelentetés versenyét a Genius kiadó nyerte el, amely 1920-ban **Krúdy** Gyula (1878–1933) bevezetőjével, 500 számozott példányban jelenteti meg az Anyegin, **Gara** Arnold⁶ (1882–1920) festő, grafikus, könyvillusztrátor és iparművész 8 szép rézkarcával – ezeken szerencsésen ötvöződnek a romantikus mű és a szecessziós könyvillusztráció főbb elemei.

1942-ben a Franklin-Társulat adja ki az Anyegin szép amatőr-kiadásban, **Vadász** Endre⁷ finom rajzaival, s ugyanebben a háborús esztendőben megjelenik a mű a Révai kiadásában is.

A második világháború befejezésekor **Mészöly** Gedeon⁸ fordításában lát napvilágot az Anyegin, „verses regény” alcímmel, **Bérczy** Károly fordítását pedig 1950-ben Jugoszláviában, Újvidéken adja ki a Testvériség-Egység Kiadó.

1958-ban már **Áprily** Lajos⁹, az egyik legkiválóbb tollú költőnk, műfordítónk tolmácsolja **Puskin** fő művét.

Az Országos Széchényi Könyvtár állományában a magyarországi kiadások mellett megtalálhatók a szomszéd országok magyar nyelvű Anyegin-kiadásai is, pl. a Szlovákiai Szépirodalmi Könyvkiadó gondozásában, a Madách Kiadó és az Európa Kiadó együttműködése vagy a román-magyar közös könyvkiadás keretében megjelent **Áprily**-fordítás.

Puskin verses meséi is többféle címmel jelentek meg. A legkorábbi közülük 1946-ban az Aranyhal című kötet **Trencsényi Waldapfel** Imre¹⁰ tolmácsolásában, **Vida** Mária¹¹ illusztrációival, majd 1949-ben Mese a halászlőről meg a halról, ill. 1959-ben már Mese a halászlőről meg a kis halról címen jelent meg, **Vas** István¹² fordításában – ehhez **Würtz** Ádám¹³ készített

Az OSZK könyvei a kiállításon

gyönyörű illusztrációkat. Ugyanezen a címen Varsóban is kiadásra került, Zofia **Fijałkowska** rajzaival.

1864-ben Pesten, Emich Gusztáv nyomdájában 27 oldalon jelenik meg „Puskin költői beszélei” főcímen – igaz, csak egy – munkája: A bakcsiszeráji forrás, vagy a könyforrás (sic!) **Cserényi Imre**¹⁴ fordításában. 1957-ben már modern helyesírással, A bahcsiszeráji szökőkút címmel jelenik meg **Szabó Lőrinc**¹⁵ fordításában, a neves díszlet- és jelmeztervezők, **Fülöp Zoltán**¹⁶ és **Márk Tivadar**¹⁷ színpadot és jelmez idéző illusztrációival.

A „Kétnyelvű klasszikus könyvtár” 43. egységéként 1921-ben látott napvilágot a Hóvihar. – Metel’ c. munka **Trócsányi Zoltán**¹⁸ fordításában. Érdekességnek számít egy 1927-es gyomai kiadvány: A póstamester c. elbeszélés-kötet, **Haiman Hugó** átültetésében. Ez az elbeszélés a „Kétnyelvű könyvtár” 3. tagjaként jelenik meg újra A postamester. – Stacionnyj smotritel’ címmel **Makai Imre**¹⁹ fordításában 1945-ben, a Bibliotheca kiadásában.

Természetesen a különböző magyar kiadóknál folyamatosan jelentek és jelennek meg **Puskin** művei önállóan, vagy válogatott művek, válogatott prózai művek, válogatott versek formájában, a legkiválóbb műfordítók tolmácsolásában. Rendkívül érdekes az is, hányféle tematikus antológia szerkesztői találtak **Puskinnál** „beválogatható” műre. Katona-elbeszélések, férfi és nő, bányásztema, cigány-tema, szerelem – hogy csak néhányat említsünk a **Puskin**-műveket is tartalmazó antológiák témáiból.

Az Országos Széchényi Könyvtár állományából válogatott kiállításon a hazai kiadású vagy Magyarországon is hozzáférhető nem eredeti nyelvű Puskin-műveken s a róla szóló tanulmányokon kívül kották, hanglemezek, színpadok, plakátok, díszlet- és jelmez-

tervek jelzik **Puskin** jelenlétének sokszínűségét a magyar kulturális életben – az olvasni szerető emberek nagyobb gyönyörűségére.

JEGYZETEK

1. Salamon Ferenc (1825–1892) kritikus, történész, szerkesztő, az MTA és a Kisfaludy Társaság tagja.

2. Arany László (1844–1898) költő, tanulmányíró. Fő műve, *A délibábok hőse* Byron *Don Juanját* és Puskin *Anyeginjét* követi.

3. Zilahy Károly; *Zilahy-Kiss* (1838–1864) kritikus, újságíró, költő, Arany János és Vajda János lapjainak dolgozott.

4. Zilahy Imre; *Zilahy-Kiss* (1845–1867): újságíró, műfordító; költői fordításai közül a legjelentősebbek a Puskin- és Lermontov-művek.

5. Bérczy Károly (1821–1867) író, újságíró, műfordító. A szabadságharc idején a fiatalság egyik vezéregyénisége, a Tizek Társaságának tagja.

6. Gara Arnold. Puskin: *Anyegin Eugén.* – rézkarca[i]. (Próbamappa.) [Bp.] 1920, ny. n. 8 t. – Har. 48 cm. Kézrel színezett egyetlen példány, a művész kézjegyével.

7. Vadász Endre (1901–1944) festő, grafikus, Zichy Mihály grafikai díjas (1931); rézkarcokat, fa- és linóleummetszeteket készített.

8. Mészöly Gedeon (1880–1960) nyelvész, műfordító. Irodalomtörténeti, stílustörténeti munkákat írt, nyelvemlékeket adott közre, fordított görögből, latinból franciából, oroszból.

9. Áprily Lajos; *Jékely* (1887–1962) költő, műfordító, szerkesztő; a divatokhoz nem igazodó XX. századi humanizmus képviselője. Hagyományörző szemlélete modern érzékenységgel ötvöződik.

10. Trencsényi-Waldapfel Imre (1908–1970) irodalomtörténész, vallástörténész, műfordító.

11. Vida Mária (1916–) grafikus, művészetpedagógiai szakíró.

12. Vas István (1910–1991) költő, műfordító, az avantgárdból induló s vele klasszicizáló szellemben szembeforduló harmadik nyugatos költőnemzedék tagja.

13. Würtz Ádám (1927–1994) bravúros technikájú grafikus, Munkácsy-díjas. Mint illusztrátornak nagy szerepe van a modern magyar könyvművészet fejlődésében.

14. Cserényi Imre; *Zilahy-Kiss* Imre.

15. Szabó Lőrinc (1900–1957) költő, műfordító, legismertebb fordításgyűjteményében, az *Örök barátainkban* az európai költészetten kívül a keleti irodalom is helyet kap.

16. Fülöp Zoltán (1907–1975) díszlettervező, festő, Kossuth-díjas érdemes művész, főként operadíszleteket tervez.

17. Márk Tivadar (1908–) Kossuth-díjas jelmeztervező, főleg operákhoz, de prózai darabokhoz és filmekhez is tervezett kosztümöket.

18. Trócsányi Zoltán (1886–1971) irodalomtörténész, könyvtörténész, művelődéstörténeti író, műfordító, nyelvész. Németből, franciából, finnől és oroszról fordított.

19. Makai Imre (1920–1995) műfordító, szerkesztő, 1945-től legelsőként és legtöbbet fordított a klasszikus orosz és szovjet irodalomból, fordításelmélettel is foglalkozott.

Beck Ivánné

Tudománytár (1834–1844). Repertórium.

Összeálította Rózsa Mária*

Fenyő István alapvető tanulmánya¹ után nehéz újat mondani a *Tudománytár*ról. Nekünk nem is célunk a folyóirat értékelésével foglalkozni, pusztán a lap indításával, szerkesztésével és megszűnésével kapcsolatos néhány, kevésbé ismert dokumentumot szeretnénk felidézni.

Már a Magyar Tudós Társaság – az Akadémia – megalakulását követően elhatározás született egy kritikai folyóirat megjelentetéséről. A tervezett folyóirat tartalmával kapcsolatban azonban viták bontakoztak ki, hogy bíráló, kritikai írásokat vagy értékítélettel mentes könyvkivonatokat tartalmazzon-e. 1831–32 a viták éve voltak, ekkor alakult ki a folyóirat végleges tartalma. Erről tanúskodik például „A *Tudománytár* szerkesztetjének adandó Utasítás végett’ kiküldött Bizottság javaslata” címet viselő 1832. november 26-i keltezésű irat: „A Tudós Társaság első nagy gyűlésében (3d. ülés 20. sz.) a’ Tudománytárt két részre szakasztá, mellynek elsője kivonatokat – a’ későbbi határozás szerént pedig bírálatokat és egyéb ismertetéseket – másodika tudományos jelentéseket foglalna magában.” [...] A különféle tudományágakat „a’ szerkesztető [...] olly sorban fogja egymásra következetni, mikép azok a’ Társaság osztályainak megfelelnek.”² Ezt követően Toldy (Schedel) Ferenc, a leendő folyóirat szerkesztője a következőkről tudósította a Tudós Társaságot: „Midőn kritikai folyóiratunkból, mellynek’ kiadását egyenesen az alaprajz (az Akadémia szabályzata, R. M.) hagyja meg a’ Társaságnak, az illető választottság’ javaslata’ következtében kivonatok’ gyűjteménye lett: ennek címéül a’ „Tudománytár” szó fogadtatott el, ’s pedig teljes igazzal. Az t.i. ollyan tár vala, mellyhez minden, a’ mivel bármelley tudomány gazdagodott, bővült, felvilágosodott, mi által változott stb. a’ kijött könyvekből, melylyek a’ haladást szülik, kivonva feltaláltatott volna, ’s ekkép a’ tudományok’ reális tárháza volt.” A viták eredményeképpen azonban „nem kivonat ebbeli

munkálkodásaink tárgya, hanem bírálat”. – írja Toldy a folyóirat jellegéről, majd így indokolja az általa javasolt címváltoztatást: „Már itt nem annyira magát a’ dolgot adjuk, hanem arról tudósítjuk az olvasót, arról ítélünk, befolyását, méltóságát, becsét igyekszünk meghatározni: az olvasóra bizván azt, hogy ha a’ könyvet javaljuk, ’s ha az olly tudományághoz tartozik, melly őt érdekli, mellyhez ért, magához a’ könyvhöz járuljon s annak tárgyait ön-maga merítse ki. Ezen megváltozott irány szerint, úgy látszik, változást kíván a’ cím is: ’s e’ végett, ha a’ T. Társaságnak úgy tetszenék, a’ „Literaturai Tár” nevet bátorkodom ajánlani.”³

Az 1833. november 14-i 13. ülés a következő határozatot hozta a Tudománytárral kapcsolatban: „Tartalma tudományos encyklopaediai lenne, az emberi tudás’ minden ágaira kiterjeszkedő, de leginkább a’ jelenkor’ haladásaira, az előadásban pedig köz értelmességre ügyelvén. [...] Az előadás formája ne bírálgató és vitatkozó, hanem inkább értesítő és közlő legyen; iránya pedig az, hogy azon hazánkfiain, kik külföldi folyóiratokat nem tarthatnak, ebben némiképp pótlékát leljék szükségüknek. Kútfői: eredeti dolgozatok, a’ mennyiben a’ fenn kitett czélnak megfelelők, ’s a’ külföld’ jelesb folyóiratai, mellyekből a’ Tudománytár cikkelyei fordítva, kivonva vagy összeállítva lennének. A szerkesztető kötelessége az e’ végre tartandó folyóiratokat szorgos szemügy alatt tartani ’s belőlök a’ legérdeklőbbeket a’ Társaság által mellérendelt 3-4 tudóssal lefordítatni ’s a’ fordításért kezeskedni. Ezekhez járulnának a’ tagok által készült bel és külföldi bibliographiai közlések, mint azok a’ régi Tudománytár’ vég részét tették.” A szerkesztőnek adott ezen útmutatások mellett megszabták a neki járó 300 forintos évdíjat, az eredeti írások szerzőinek egy ívért 8 pengő forintot, a fordításokért 6 forintot hagytak jóvá. Meghatározták a kötetek terjedelmét is: „A’ kötetek nagysága 20–25 ív, száma

* *Ismertetésként a könyv bevezetését közöljük.*

legalább 2 évenként, lehetnek ékesítve ábrázolatokkal is; kijövetelök' ideje határozatlan." ill. a pesti vásár idejére tették. A kezdő évnek 1834-et jelölték meg, s a megjelenés pontos idejéről az olvasóközönséget előre értesíteni a titoknok feladata.⁴ Az 1832-ből és 1833-ból való szerződések bizonyítják, hogy a *Tudománytár* a Magyar Királyi Egyetemi nyomdában nyomtatták.⁵

A *Tudománytár* – mint az Akadémia lapja – feletti felügyeletet a Magyar Tudós Társaság látta el teljes mértékben; leszögezték továbbá, hogy valahányszor a szerkesztő nem a lap programjának megfelelően állítja össze a folyóiratot, ez ellen a Magyar Tudós Társaság bármely tagja felszólalhat.⁶ A beérkezett írásokat közlés előtt a Magyar Tudós Társaság megfelelő osztályának egy tagja véleményezi. Ha a szerző a véleménybe el nem fogadás esetén nem nyugszik bele, még egy véleményezőt kérhet, s ha a két vélemény eltérne egymástól, a Magyar Tudós Társaság ülése harmadikat bíz meg, és akkor a többség dönti el a kérdést.⁷ A *Tudománytár* anticritikai függelékét azért hozták létre, hogy ha a lap szerzőit megtámadnák, ők itt tudják magukat írásban megvédeni.⁸ A lapot már kezdettől sok kritika érte. Mi csak egyet kívánunk az elmarasztalások közül kiemelni. A *Tudományos Gyűjteményben* 1835-ben Losonczy Farkas Lajos ügyvéd és régiségbúvár a *Tudománytár* 1834. évi első kötetéről közölt igen részletes írást, melynek elején leszögezi, hogy nem recenziót akar írni, ezt nem is teszi, írása hibajegyzék, melyet – mint írja – hiába keresett a kötet végén. Farkas Lajos vette magának a fáradságot és a fordításokat összevetette az eredeti cikkekkel, s a hibák, melyeket a szerkesztőnek felró, zömében a fordítás helytelenségei, illetve elírások, hogy csak a legjellegzetesebbet, Heródes és Herodotosz összetévesztését említsük.⁹ 1835 után Toldy megvált a *Tudománytár* szerkesztésétől, mert az Akadémia titoknokává választották, de a folyóirat sorsát ebben a minőségében továbbra is figyelemmel kísérte. Utóda Csató Pál, író, újságíró, fordító lett; de 1836-ban eltávozott Pestről. 1836-tól az Akadémia úgy döntött, hogy két részre osztva jelenteti meg a folyóiratot: „A *Tudománytár*nak minden kötete ezentúl két osztályra, értekezőre és literaturaira szakad, 's minden osztály valamint külön nagyságu betűkből szedetik (az első garmondból; a' második petitből, úgy külön lapszámokkal is jegyeztessék / és pedig a' literaturai rész mind a' négy kötetben végig folyó számokkal.¹⁰ Az *Értekezések* címet viselő rész tanulmányokat tartalmazott és Luczenbacher János régész szerkesztette, a *Literatúrában* kaptak helyet a könyv-

ismertetések, ezeket Almási Balogh Pál orvos gondozta.

Az 1836. január 9-i keltezésű, a szerkesztéssel kapcsolatos utasítások egy olyan javaslattal foglalkoznak, miszerint a bibliográfiában minden nem magyar nyelvű cím záradékban magyarul is szerepeljen. Mivel eddig sem volt lehetséges a ritka nyelvek (pl. szlovén, szerb, horvát, román, újjörög, héber) esetében szakértőket találni, akik lefordíthatták volna, elég lenne a címnek csak legfontosabb szavait lefordítani és közölni. E mellett szólna az is, hogy a szó szerinti fordítás jelentősen megnövelné a bibliográfia terjedelmét, és ezáltal egyéb, fontos közlemények maradnának ki. Az 1835. évi kisgyűlés 93. pontja aztán erről így is határozott.¹¹

A *Tudománytárral* kapcsolatos számtalan problémával foglalkozik az 1844. június 3-i keltezésű „Választmányi javaslat”, mely így kezdődik: A' *Tudománytár*' ügyével megbízott választmány' tagjai tekintetbe vevén, mi szembetűnőleg csökken mind írókban, mind olvasó közönségben ezen folyóirat iránti részvét, mind a' mellett, hogy az irodalmunknak egyetlen és versenytárs nélküli tudományos lapja [...], azon meggyőződésre jutottak, miképpen a' *Tudománytár* minden tekintetbeni csökkenésének oka azon kívül, hogy napjainkban az egy politicát kivéve, kevés komoly tartalmú iratnak van érdeke az olvasókban, magában a' *Tudománytár*' szerkesztésében 's egyéb e' folyóirat' kiállítása körül divatba vett, eszközökben is rejtezik. [...] kénytelen megvallani a' választmány, hogy a' *Tudománytár*' tartalma nem eléggé vonzó, nem eléggé érdekes a' nagy közönségnek. Az értekező részben kevés korszerű tárgy van, vagy ha igen, nem eléggé folyóiratiilag – hogy úgy mondjuk tartva – bár magokban véve különben elég becsesek." A közönség általános műveltségi színvonalát kell a választmány megállapítása szerint szem előtt tartani, ennek megfelelően a szigorúan szaktudományos írások számát csökkenteni, és a *Tudománytár* folyóiratszerűbbé való átalakítását javasolják. A literatúrai részbe ne csak külföldi munkák kerüljenek felvételre, hanem magyarok is. Ezen kívül a következő változtatásokat javasolja a választmány: „Ezek' következtében a' választmány, hogy a *Tudománytárral* cél éressék, gyökeres változtatásokat óhajtana tétetni e folyóiratnak mind szerkesztésében, mind kiadásában [...] Választassék két szerkesztő helyett csak egy, mert két egymástól egészen független szerkesztő inkább akadályozó, mint előmozdító befolyással van egy illy időszak lap' mind szerkesztésére, mind kiadására. [...] Alakíttassék át a Tудо-

mánytár a' jövő 1845-dik évre heti lappá [...] Legyen e' folyóiratnak három fő része: értekező, criticali és jelentő. [...] Az értekezések' választásában, mennyire lehetséges, kerültessek a' száraz, igen elvont 's úntató cikkek közlése. [...] A' criticali rész a' magyar irodalomhoz tartozó és bennünket magyarokat közelebből érdeklő külföldi munkák' birálatát és ismertetését adná. [...] ohajtandó volna az írók díját emelni, mi leghatalmasabb emeltyűje volna a' Tudománytárnak. Ez szerzene neki jeles munkákat és jeles írókat.¹² A nagygyűlés 1844. évi 22. pontja már egyszerűen a folyóirat megszüntetését ajánlotta minden megszorítás nélkül.¹³ Erről az Évkönyv a következőket közli: „... a' Tudománytár is, minthogy olvasói' csekély számánál fogva megfelelő szellemi hatást nem gyakorolhat, miután az academia rajta több mint tizenhárom ezer pengő ftot vesztett, e' folyó évvel berekesztetik.”¹⁴ Az utolsó füzetek azonban nagyon lassan jelentek meg a nyomda késlekedése miatt. „Az októberi füzet pl. még 1845 márcziusában sem jelent meg, s elmúlt az 1845. év dereka, míg az utolsó füzet megjelent és egy végszóban a közönségnek tudtul adta a szerkesztőség a folyóirat megszűnését.”¹⁵ Toldy a *Tudománytár*hoz írt „Végszavában” a megszűnés okát az előfizetők számának drasztikus apadásában jelölte meg, ez a szám a kezdeti 527-ről 79-

re apadt le folyamatosan. De – mint Viszota írja –, a Tudománytár hiányát a tagok megérezték, mikor a „M. Akadémiai Értesítőnek önálló folyóirattá való átalakítása 1847-ben szóba került, a nagygyűlés a *Tudománytár*ra visszaemlékezve az önállósítást nem fogadta el.”

JEGYZETEK

1. Fenyő István: Akadémiánk első folyóirata, a Tudománytár. = A magyar sajtó története I. Budapest 1979. 465–488.
2. MTAK Kézirattár RAL 151/1832.
3. MTAK Kézirattár RAL 176/1832.
4. MTAK Kézirattár RAL 1/1833.
5. MTAK Kézirattár RAL 228/1832, 149/1833.
6. M. Tudós Társasági Névkönyv 1836-ra. 45.
7. M. Tudós Társasági Névkönyv 1842-re. 35–36.
8. A' Magyar Tudós Társaság' Évkönyvei 1834–1836. Buda 1838, (III. kötet) 17–18.
9. Tudományos Gyűjtemény 1835. 5.sz. 108–123.
10. MTAK Kézirattár RAL 28/1837.
11. MTAK Kézirattár RAL 2/1836.
12. MTAK Kézirattár RAL 38/1844.
13. Viszota Gyula: A „Tudománytár” története. = Akadémiai Értesítő 1910. 135–136.
14. A' Magyar Tudós Társaság' Évkönyvei 1842–1844. Buda 1846, (VII. kötet) 65.
15. Viszota: i. m. 136.

Rózsa Mária

TUDOMÁNYTÁR (1834–1844) REPERTÓRIUM

ÖSSZEÁLLÍTOTTA
RÓZSA MÁRIA

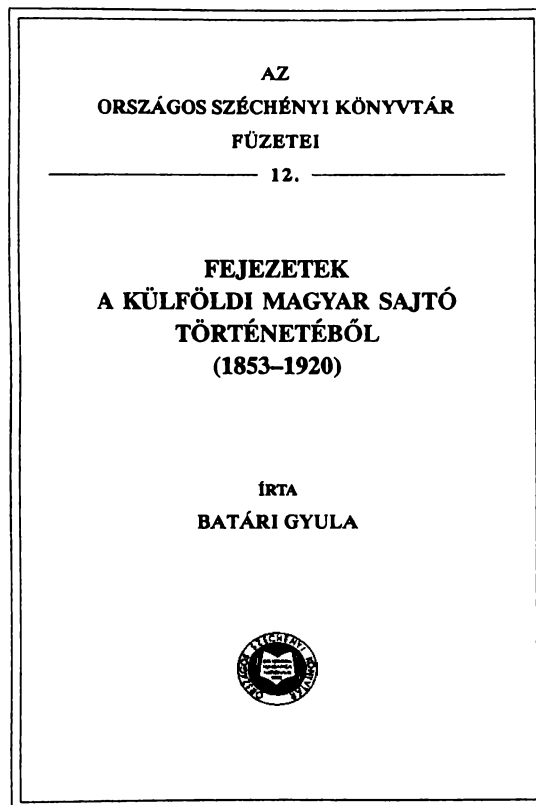
BUDAPEST 1999

Fejezetek a külföldi magyar sajtó történetéből (1853–1920)

Írta Batári Gyula*

A hazai sajtótörténeti jellegű kutatásaimmal egyidejűleg foglalkozom a külföldi magyar sajtóval is. Ilyen irányú írásaim egy része már megjelent különböző kiadványokban, most ezeket és néhány eddig még kéziratban lévő tanulmányomat gyűjtöttem össze jelen kötetben. Az itt közölt írások egyik fő jellemzője, hogy a tárgyalt időszak kiadványok mindegyike a történelmi Magyarország határain kívül látott napvilágot. Ezek közül a legrégebbi a Kossuth emigráció kiadványa 1853-ban: *A Magyar Száműzöttek Lapja*, rövid megjelenési ideje ellenére jelentős és figyelemre méltó kezdeményezés volt, mely forrásértékű adatokat közölt az akkoriban Amerikába került magyarokról. Ezt követően már csak több mint húsz évvel később lett újabb lapja az amerikai magyaroknak. Meg kell említeni, hogy ezen későbbi lapoknak az alapítói már nem politikai emigránsok, hanem az anyaországot jórészt gazdasági okok miatt elhagyó kivándorlók, akiknek egy része nem végleges letelepedési szándékkal hagyta el az országot. Nagy részük – legalábbis az első generáció – nem tanulta meg lényegében a befogadó ország nyelvét, legfeljebb a mindennapi élethez szükséges szavakat, mondatokat. Többek között ezen okból is nagy szükség volt a saját anyanyelvükön megjelenő lapokra, hogy tájékozódhassanak az új és az óhazáról, a világ eseményeiről, vallásuk híreiről, egyesületeik rendezvényeiről, valamint munkaalkalmakról. A közölt szépirodalmi jellegű írások pedig szórakozást nyújtottak és segítettek az anyanyelvet megtartani. Az angol nyelvet tökéletesen általában csak a letelepedők második generációja sajátította el, az ő esetükben a lapok a szülők nyelvének az életben tartását is jelentették.

A második ismert amerikai magyar hírlap a Lőw Vilmos és Mogyoróssy Árkád által 1879-ben alapított *Magyar Amerika*, majd ezt követték a további hosszabb, rövidebb ideig megjelenő lapok, a későbbiek között van még ma is élő. Ezeknek jelentős szerepük volt és van a kivándorlottak összefogásában, tájékoztatásában, erősítésében. Természetesen az itt

tárgyaltakon kívül még igen sok lap jelent meg, többek között képes újságok, vallási, szakmai, egyesületi értesítők. Az utóbbiak között olyan színvonalas is akad mint az általam csak viszonylag röviden ismertett *Amerikai Magyar Mérnök- és Építészegylet Értesítője – Journal of the Hungarian Engineers and Architects of America*.

Az Egyesült Államokon kívül más országok, így egy franciaországi, svájci és romániai magyar nyelvű lapok ismertetésére is sor kerül. Meg kell említeni, az itt felsorolt helyeken kívül is voltak és vannak magyar nyelvű hírlapok, így Kanadában, a dél-amerikai államokban, Ausztráliában, a Dél-Afrikai Köztársaságban, Németországban és feltehetően máshol is. Úgy gondolom ezek teljes feltárása és ismertetése is igen hasznos lenne.

* Ismertetésként a könyv bevezetését közöljük.

Általában az első világháború vége előtt alapított lapokkal foglalkoztam 1920-ig, noha ezután következtek az újabb, elsősorban 1919 utáni, a harmincas évek vége táján bekövetkező, majd az 1945-öt követő és az 1956-os tömeges emigráció, melyeknek szintén megvoltak és vannak a saját időszaki kiadványaik. Azonban sajnos az utóbbi nyolc-tíz évben csökkent a számuk.

Összeállításomban általában következő szemponatok alapján igyekeztem bemutatni a tárgyalt lapokat: rendszeresen sor kerül a keletkezés körülményeinek, idejének a feltárására, a kiadó, a szerkesztők személyének a bemutatására és célkitűzéseik ismertetésére.

A kiadványok tartalmának jellegét, színvonalát egy-egy jellegzetes cikkből történő szó szerinti idézetekkel igyekeztem bemutatni, a szöveg utáni vagy a tanulmány végén lévő bibliográfiai adatok feltüntetésével. Egyébként a többi felhasznált irodalom is számsorrendben nem a kötet végén, hanem az egyes tanulmányok után következő *Jegyzetek* részben kerül felsorolásra.

A kötetet névmutató, a szövegben megemlített időszaki kiadványok betűrendben történő felsorolása egészíti ki és végül néhány címlapkép is bemutatásra kerül.

TÁJÉKOZÓDÁS

Románok rólunk

1998 végén Kolozsvárott bemutatták Ilie RAD: *Peregrin prin Europa. File de jurnal: hiena, Praga, harsovia, Budapesta / Európai peregrinus*. Bécsi, prágai, varsói, budapesti útijegyzetek) című, a bucaresti Pedagógiai és Tankönyvkiadó gondozásában megjelent könyvét. Az előszót Constantin Ciopraga akadémikus jegyzi; a könyv még tartalmaz egy angol nyelvű összefoglalót, a szerző életrajzát, valamint egy válogatott bibliográfiát is.

Az elsőkönyves, de már korábban számos tanulmányt és publicisztikai írást közölt filológus szerző erdélyi román értelmiségi (Maros megyében született 1955-ben), aki jelenleg a kolozsvári Babes–Bolyai Tudományegyetem Politikatudományi, Közigazgatási és Újságírói Tanszékének tanára. A magát „európai peregrinus”-nak tituláló szerző – mint a középkori vándordíjakok, akik végül egy könyvecskére való Nyugat-Európával tértek haza tulajdonképpen Kelet-Közép Európának egy szeletét és annak is csak négy fővárosát járja be, különböző időszakokban, 1995 és 1998 között, közel három hónap alatt. A jelenségek lényegi megértéséhez mindez talán kevés, de román történeti nyomozáshoz – nagy elődök nyomdokain tett utazáshoz – éppen elégséges. A könyv talán ezért is a román jelenségek leírása a négy európai fővárosból.

Az utazónak nagy élményt jelentettek a városok kulturális intézményei (múzeumok, könyvtárak, levéltárak), a neves személyiségek és az egyszerű em-

berek egyaránt. Így élmény beszámolóit, utazásainak jegyzeteit (szám szerint 92); folyamatosan különböző lapokban tette közzé a könyv anyaga tulajdonképpen ezek gyűjteménye.

A vándor kétszer egyhetes magyarországi tartózkodásának emlékét a könyv negyedik fejezete (268–351. p.), annak 16 írása őrzi. Budapest számára „hiteles európai főváros. Szép, tiszta, udvarias, kedélyes. A múltját tisztelő”. A magyar kulturális intézmények és a magyarországi román képviseltek látogatása mellett erdélyi ismerősünk rövid budapesti tartózkodásának jó idejét könyvtárunkban töltötte, itteni élményei, jegyzetei adják a korábban már közölt (Steaua, 1998. szept. 9. sz. 49.) beszámolóját. (A cikk címe – *Az Széchenyi Nemzeti Könyvtárban* – alatt a Parlament épületéről közöl képet; csak sajnálni tudjuk, hogy a könyvtárról szóló írásához nem annak épületéről talált illőt, akár az olvasójegyén levőt is reprodukálhatta volna grafikailag.)

Cikkének bevezető, közel egyoldalnyi szövege megismerkedésünk szubjektív hangvételű beszámolója. Ennek ismertetésétől eltekintünk, csak annyit jegyeznénk itt meg, hogy könyveinket egymásnak „erdélyi barátsággal” dedikáltuk. A második bekezdés a könyvtár épületét ismerteti, a bejáratnál levő Atlasz szobrok alkotójáról Fadrusz Jánosról megjegyzi, hogy ugyanő a kolozsvári Mátyás szobor alkotója is. A könyv végén található 75 tételnyi válogatott és fel-

használt irodalom Magyarországra vonatkozó anyaga (2-3 mű) elenyészően kevés. Ezen hiányosság sajnálatos következménye, hogy az erdélyi román látogatónk könyvtárunk alapítójául Széchenyi Istvánt mondja (ő 1802-ben éppen 11 éves volt!), akinek közli rövid életrajzát is.

Ilie Rad könyvének további egyoldalas leírása könyvtárunk gyűjteményeinek, szolgáltatásainak rövid ismertetése. Ő, mint tudományos kutató (olvasójegye A-29330), meglepedéssel nyugtázza a kiszolgálás gyorsaságát. Összehasonlítja a 30–40 perces kiszolgálási várakozást a bécsi Nemzeti Könyvtárral, ahol a könyveket csak másnapra kaphatta meg. Azt írja, hogy bár nem volt sok európai könyvtárban, a látottak közül a Széchenyi tűnik a legmodernebbnek. Mint könyvtárhasználó, először érzi úgy, hogy a könyvek – a kis terek hatására – nem nyomják agyon, nem nyomasztják. Szerinte ezen „értelmiségi kényelmetlenséget” nem a nagyméretű könyvek, hanem a kisméretű olvasóterek okozták. Itt az olvasótermek világosak, tágasak, bútorzatuk ultramodern. Úgy érzi, hogy minden oka megvan azt hinni – idézve a középkori krónikást – hogy „az embernek egész

életében nincs szebb és hasznosabb foglalatossága, mint a könyvek olvasása” (Miron Costin).

Könyvtárunkban arról is kívánt tájékozódni – amint az az utóiratból kiderül – hogy a gyarapítás állományába venné-e az általa szerkesztett és ajándékba hozott *Excelsior* című folyóiratot. Hazatérése után rövid időre Gyarapítási Osztályunktól a következő levelet kapta: „*Tisztelt Uram! Az Országos Széchenyi Könyvtár vezetősége nevében köszönetemet fejezem ki az Excelsior című lap eljuttatásáért, amely állományunkban a HA 5563/x jelzeten található. Kérjük, hogy a jövőben megjelenő számok egy példányát is juttassa el címünkre, hogy a későbbi nemzedékek olvasói és kutatói számára hozzáférhetővé váljék. Könyvtárunknak, sajnos nincs lehetősége a lap előfizetésére.*

Üdvözlettel. Karakas Péterné osztályvezető.

A fenti levél mind eredetiben, mind fordításban – a főszerkesztő büszkeségeként – három helyen is megjelent. Így vált az erdélyi román peregrinus útijegyzete könyvtárunk gyűjteményének hungarikum anyagává.

György Béla

NYUGDÍJASAINKRÓL

Beszélgetés dr. Fallenbüchl Zoltánnal

– *Kedves Zoltán, közeledő 75. születésnapod alkalmából először is a könyvtár munkatársai és a magam nevében jó egészséget és további alkotó kedvet kívánok neked. Mivel 15 éve nyugdíjas vagy, az OSZK dolgozóinak többsége nem ismer személyesen, ezért talán beszélnél arról, mely munkaterületeken tevékenykedtél?*

– Azt hiszem, az OSZK-hoz fűződő kapcsolatom nem egészen szokványos, azért valahogyan egészen a kezdetekre kell visszamennem. Az OSZK-val való ismeretségem nagyon messzire nyúlik vissza. Gyermekekoromban már rendszeres látogatója voltam a Magyar Nemzeti Múzeumnak, melyhez akkor a könyvtár is tartozott. 1933-ban, még elemi iskolai tanulóként döntöttem el, hogy múzeumi tisztviselő óhajtók lenni. Akkor mutatták be a Kupolacsarnokban a nemzetközi megállapodás alapján Bécsből hazahozott, Magyarországnak jutó műkincseket. Voltak

köztük Corvinák, kódexek, kéziratok és persze főként tárgyak is. A kiállítás katalógusát megvettem, meg is őriztem egészen 1956-ig, lakásom lebombázásáig. Mint könyvtári olvasó negyedikes gimnazistaként jártam először 1938-ban az olvasóteremben; egyetemmi éveim idején már rendszeresen látogattam azt, 1942 és 1947 közt. Ekkor végeztem el a Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészeti Karán a történelem–latin–földrajz szakot, s már 1947 tavaszán be is léptem gyakornokként az OSZK munkatársainak sorába. Azóta nem is volt más munkahelyem nyugdíjba vonulásomig, 1984. december 31-éig. Nagyon szerettem az intézményt, valósággal a második otthonnak tekintettem. Eleinte végigmentem az összes fontosabb osztályokon, aztán, 1949-től rövid megszakításokkal 1967-ig a Térképtárban, majd pedig 1969-től a Kézirattárban teljesíttem szolgálatot. Mindig a szakirodalmi tevékenység volt a célom, de

eleinte ezt nem nagyon lehetett, s így csak 1955-től kezdtem publikálni. (Első cikkem pl. már 1948-ban kész volt, de csak az említett évben jelenhetett meg!) Ettől kezdve főként kartográfiatörténet és tudománytörténet volt a szakterületem. Kedves témakörömet, a történeti demográfiát csak jóval később művelhettem, az értelmiségtörténet diszciplínáját még később. Munkásságomra külföldön is felfigyeltek, s az 1970-es évektől kezdve csaknem ugyanannyi tanulmányom jelent meg nyugaton, mint idehaza. De ez már „kézirattári periódusom” alatt volt.

Azt is meg kell említenem, hogy munkámban mindig nagy segítséget jelentet, hogy Édesanyám – egykor édesapja, Ambrus Zoltán irattárosa és titkárnője – és Feleségem – előbb csodagyerekként számon tartott zongoravirtuóz-nő és zeneszerző – mindig nagyon támogattak munkámban.

Jól éreztem magam az OSZK-ban. Nem kívántam máshova előlépni. Tudományos főmunkatársként mentem nyugdíjba. Lehettem volna, ha akarom, osztályvezető is a Térképtárban, de ehhez ki kellett volna járnom Rákospalotára, a Régi Főti úti részlegbe. Ezt azonban sem magam és családom egészségi állapota miatt, sem tudományos tevékenységem folytatása érdekében nem vállaltam, nem vállalhattam.

Ha nem jön közbe az OSZK felköltöztetése a Várba – amivel egyébként sem értettem egyet – bizonyosan még sok évig dolgoztam volna az intézménynél. Így, 60. évemet betöltve, elmentem nyugdíjba, s ekkor kezdődött munkásságom új periódusa. Amihez eddig a hivatalos órák miatt csak este és éjszaka jutottam hozzá, elővettem: időm szabaddá vált ehhez.

– *Nyugdíjba meneteled óta mivel foglalkozol?*

– Amikor a hivatalos idő többé nem kötött, a már régebben elkezdett archontológiával és a 17–18. századi értelmiséginek tekinthető réteg prozopográfiájával kezdtem behatóbban foglalkozni. De nem hanyagoltam el az öröklött Ambrus Zoltán Archívumot sem. Alkatomhoz hozzátartozik a többfelé figyelés és az nyugdíjas koromra is jellemző maradt.

– *Milyen publikációid jelentek meg azóta, hogy elhagyad a könyvtárat?*

– Bár a tanulmányírást sem hagytam abba, több kötetet is publikáltam. A „Magyarország főméltóságai 1526–1848” című archontológiai kötetem 1988-ban a Maecenas Könyvkiadónál jelent meg. Kutatásaim egy részének summázata, a „Mária Terézia magyar hivatalnokai” 1989-ben a Történeti Statisztikai Füzetek 10. köteteként a KSH kiadványaként látott napvilágot, sajnos kis példányszámban. Az OSZK, mellyel tudományos vonalon kapcsolatom nem sza-

kadt meg, adta ki 1990-ben „Az 1738/39. évi országos diákösszeírás” c. levéltári forráspublikációm, 536 oldalon, 1985-ös impresszum évszámmal (ez a benyújtás éve volt). 1994-ben jelent meg a „Magyarország főispánjai 1526–1848” című, ugyancsak archontológiai munkám, a „Főméltóságok” folytatása. Sajnos, ez még mindig csak a jéghegy csúcsa, mivel kéziratban megvan az egész 17–18. századi császári és királyi hivatalnoki archontológia; a 17. század alfabetikus életrajz-anyaga gépiratban kész. Ehhez, és az 1790–1815. évi periódushoz OTKA támogatást kaptam, 1991–1994 közt. 1996-ban „Grassalkovich Antal. Hivatalnok és főnemes a 18. században” című kötetem jelent meg a Gödöllő Városáért Alapítvány és a Gödöllői Városi Múzeum kiadványaként. Ebből négy éven belül második kiadás is megjelent. Német nyelvű verzióját is elkészítettem, ez – ha minden jól megy – még ez évben megjelenhet.

Nem mondhatom, hogy nyugdíjas éveimben „lazsálok”, de még sok közölnivalóm lenne. Sajnos, erőim végesek.

– *Köztudott, hogy Ambrus Zoltán neves író unokája vagy, vele kapcsolatban milyen írói, kiadási tevékenységet fejtettél ki az utóbbi években?*

– Természetesen nem hagyom el anyai nagyapám munkásságának ismertetését sem. Egy kb. 300 oldalas Ambrus-monográfiám áll sajtókészen és várja a remélhetően nem távoli megjelenést. Ez is az egyik szívügyem, mert nem csak a saját munkám, hanem Édesanyám élete egyik fő műve is.

1985-ben Gödöllőn felállításra került Ambrus Zoltán mellszobra, Buza Barna szobrászművész igen jól sikerült alkotása. Másik Ambrus-szobrát a Margitszigetről kegyeletsértő kezek ellopták. Egyébként a Magyar Könyvklub kiadásában 1995-ben megjelent Ambrus Midas király című, klasszikusként számon tartott regényének új kiadása is. Ez az én 1967. évi, a Szépirodalmi Könyvkiadónál szerkesztésében megjelent Midas-kiadásom alapul; de most nem volt dolgom vele.

– *Hallhatnánk valamit a lakásokban kialakított Ambrus Zoltán emlékszobáról?*

– Az emlékszoba még Édesanyám életében létesült, de ma is fennáll. Nagyapám kéziratjai, iratai, bútorai, személyes tárgyai, képei vannak itt, bár a kéziratok anyagból nem keveset már átengedtünk az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárának, ahol abból Ambrus-fond létesül. Egyébként Gödöllőn, az Ambrus házban is van egy állandó kiállítás az író műveiből, sok képpel. Ez a ház és a kert több, mint száz éve a mienk.

– *A Grassalkovich családdal és Gödöllővel kapcsolatos kutatásaidról hallhatnánk valamit?*

– Ennek is hosszú története van. Gödöllőhöz fűződő családi kapcsolataim 1756-ig nyúlnak vissza. Ambrus nagyapám Speth–Kovácsóczy–Foltény ágon szépapja ettől az évtől kezdve mutatható ki levéltári és anyakönyvi forrásokból mint a Grassalkovich-uralom tisztartója s végül jószágigazgatója Gödöllőn. Ez természetesen régtől érdekelt engem, s a kastélyt is jól ismertem gyermekkorom óta. Így a téma sokat foglalkoztatott. Az OSZK Évkönyvben, az 1970/71-es kötetben, már publikáltam is a legidősebb Grassalkovich Antalról, sokkal azelőtt, hogy a kastély rekonstrukciója szóba kerülhetett volna. Egyébként Grassalkovichról, mint a legnagyobb magyar hivatal-szervezet vezetőjéről amúgy is kívántam monográfiát készíteni. Kapóra jöttem tehát a Gödöllői Városi Múzeumnak, mely 1996-ban adta ki a már említett kötetemet. Levéltári kutatásaim azonban sajnos 1994-ben betegségem miatt nagyon lecsökkentek, szinte abba is maradtak; de hála Istennek, van elég gyűjtött anyagom, persze, nem csak Grassalkovichról és a Magyar Királyi Kamaráról...

– *Jelenleg mivel foglalkozol?*

– Levéltári és könyvtári–kézirattári adatgyűjtésem dolgozom fel. Most is a hivatalnokság- és értelmiségtörténet témaköre foglalkoztat. Újabbban – a

militaris-réteg kapcsán – a hadtörténet is. Sok adatom van, az időm viszont kevés és sajnos, már kímélnem is kell magamat. A munkám alapján 1992-ben elnyertem az Akadémián a kandidátusi, majd folytatólag 1996-ban a nagydoktori fokozatot. Előbb erre nem vállalkoztam, mert nem akartam marxizmusból és orosz nyelvből vizsgázni. Nem felejtettem el 1956-os kibombáztatásomat, melynél nem csak otthonom berendezése, de sok kutatási jegyzetem is elpusztult. Annál nagyobb örömet jelent, hogy munkásságomat 1994-ben Köztársasági Érdemrenddel jutalmazta az államelnök úr.

– *További kutatási terveiddel is szeretnék megismerkedni.*

– Az előbbi kérdésekben ez benne foglaltatik. Sajnos, mára a publikációs lehetőségek nagyon összezsugorodtak, de én nem adom fel. Korom miatt pályázatra nem vállalkozhatok, de dolgozom, szakadatlanul, ahogy utolsó kutatónapi jelentésemben írtam: „folytatom, összerogyásig”. Csak ezt mondhatom most is.

Közel negyven évig dolgoztam az OSZK-ban, hol több, hol kevesebb elismeréssel. Azt remélem, holtom után kiérdemlek egy „Fallenbüchl-fondot” az OSZK Kézirattárában...

– *Köszönöm a beszélgetést.*

Riporter: Batári Gyula

MÚLTUNK, ÖRÖKSÉGÜNK

Todoreszku Gyula emlékének

Nyolcvan év nem kerek jubileum, de félek attól, hogy e sorok írójának nemzedéke, egy centenárium megünnepléséhez már nem biztos hogy elérkezik. Ezért szeretnék most emlékezni Todoreszku Gyulára, halálának 80. évfordulóján.

1866. augusztus 16-án született, Budapesten. A családi név román eredetre utal. Édesapja Todoreszku Pál, tehetséges, Krassó–Szörény vármegyei birtokokkal, fővárosi ingatlanokkal (ma Népszínház utca 36–38.) rendelkező, kereskedő ember, aki jelentős vagyona tett szert. Édesanyja Stancsics Anna, magyar nő de családi levelezés-részletek utalnak arra is, hogy a kisfiú Gyula ért és beszél románul. A szülők

(két gyermeket már eltemettek), minden szeretetüket és javaikat Gyula fiúkra áldozzák.

A négy elemi iskola után nyelvtanulás céljából a gyermeket a németországi Schnepfenthalba küldik. Itt gyakorta látogatják. Egy ilyen alkalommal lát meg az ottani antikvárium kirakatában egy díszes, bőrbbe kötött német nyelvű régi Bibliát, melybe valószínűleg beleszeret. E pillanattól határozza el, hogy könyveket fog gyűjteni. Todoreszku Gyuláról tudni kell, hogy kicsi gyerek korától fogva igen érzékeny, befelé forduló, magányos, csendes és kifinomult személy volt, mely tulajdonságok egész életére döntően hatottak.

Visszajöve Budapestre, a középiskolát itt fejezi be. 1886-ban érettségizik, majd beiratkozik a jogi egyetemre. Közben már komolyan gyűjti a könyveket, de gyűjtői irányultága ekkor még bizonytalan, parttalan. 1892-ben jogi doktorátust nyer. Ezt követően egy évnyi önkéntes katonaságot is vállal. Évente többször is, hónapokra, hosszabb utakat tesz Európa különböző országaiba, sőt Afrikába is eljut. Az utazások célja ketős; nyelvtudása gyakorlása és a közben már csillapíthatatlanná vált könyvgyűjtői szenvedély kiélése. A román, a görög, a latin és a német mellett angolul, franciául is beszél. Útjai során megszállottan vásárol, üres kézzel nem jön haza, annál inkább régi magyar könyvekkel.

Még az egyetemi évek közben találkozik az akkor megjelent Szabó Károly által összeállított Régi Magyar Könyvtárral. Ez döntő hatással van rá, régi álmát, hogy minden valaha volt magyar könyvet begyűjtsön, feladni kényszerül. Belátva korábbi elképzelésének lehetetlenségét, már szinte csak az 1711 előtti magyar könyvek gyűjtésére összpontosít. Semmilyen anyagi áldozattól nem riad vissza, minden pénzét erre költi.

A fiatal, érett entellektüel Todoreshku személye Európa könyvekről híres városainak, Milánó, Róma, Párizs, London, Amszterdam, Brüsszel, Köln, Lipcse, Frankfurt, München, Nürnberg, Bécs és Pest antikváriumaiban jól ismert. Aukciókon vesz részt, ahol pedig nem tud megjelenni, ott megbízás alapján vásárol. Eléggé szerencsés, mert a századelő magyar bibliofil gyakorlata még nem irányult tudatosan és csak a régi magyar könyvek teljességre törekvő gyűjtésére. Ily módon könyvtára rövid idő alatt számottevően gyarapodik. Szüleit elvesztve, agglegényként, szenvedélyének hódolva, kiegyensúlyozottan él.

Szeretne megírni egy átfogó magyar nyomdatörténetet, valamint egy papírvízjel-katalógust. Mindkét munka, bár komoly kézirat és cédulaanyag árulkodik erről, torzó marad. Romantikus szépérzéke arra készíti, hogy tisztos amatőr igényességgel könyvtára kötetlen darabjait a maga és a kor ízlésének megfelelő külsőbe köttesse. Óriási összegeket áldoz erre is. Restaurátornak, könyvkötőnek és hasonló kérdésekben tanácsadónak, különös egyéniséget választott, azt az Akantisz Viktort, aki egyszemélyben író, fordító, nyelvész, iparművész és grafikus. Együttműködésük Todoreshku haláláig tart.

1915-ben megnősül. Felesége, Horváth Aranka, személyében olyan társat talál, aki életfelfogását, célját és egész habitusát tökéletes megértéssel fogadja és tá-

mogatja. Feleségének a gyűjtemény későbbi utóéletét illetően elvülhetetlen és döntő szerepe lesz.

Harmonikus életet élnek, amikor az első világháború sokkja, a Tanácsköztársaság uralomra jutása, a filosz nagypolgárnak a kommunista uralom iránti idegenkedése, lelkében és szellemében zavart kezd kelteni. Egyre jobban fél, hogy a hivatalos politika megfosztja kincseitől, hogy elveszítheti vagyonát és könyvtárát, mely életének egyetlen és legfőbb értelme volt. A gyöttrő lelki vívódások és az eluralkodó félelemtől gyorsan leépülve, a körülötte lévő világot nem értve, fokozatosan elboruló elmével három hónapi szenvedés után 1919. november 27-én meghal. 53 éves volt. A Kerepesi temetőben lévő családi sírboltban nyugszik (20. parcella 1-6), mely védett műemlék. Sírfelirata, Akantisz tollából a következő:

*„Tiszta magyar szíve s lángja a honszeretnek e
hantból
Égre kitörve csupán hamvai nyugszanak itt.
Porba omoljon e sír az idő foga bár elenyéssze:
Tetteiben neve él s messzi korokra ragyog”.*

Könyvgyűjtés művésze

A könyvek gyűjtésének kezdeti időszakában Todoreshku gyűjtése még ösztönös és irányulatlan. A gyűjtés iránya fokozatosan kifinomodik és a „Régi Magyar Könyvtár” megjelenésekor véglegesen körvonalazódik. Nemcsak könyveket gyűjt, beszerzései során töredéket is talál. Minden kicsi nyomtatott részletkét is mélységesen megbecsült. Ennek az aprólékoságnak köszönhető az a szakirodalomban „Todoreshku töredéknek” nevezett pár lapból álló szöveg, mely magyar unitárius és református énekek román fordítását tartalmazza, vagyis olyan régi román nyelvű könyvből való, amit már nem cirill, hanem latin betűkkel nyomtak. A becses emlék a román nyelvtudományi kutatások körében szenzációnak számít. Külön említést érdemel a Todoreshku alaposságát, elmélyültségét nagyban jellemző, a gyűjtés műhelymunkáját segítő és a gyűjteményhez ez által szervesen kapcsolódó könyvészeti forrás- és segédkönyvtár. Ez egy több mint 300 címet tartalmazó különgyűjtemény, melyben részletező igényességgel megtalálhatók a legfontosabb könyvészeti forrasmunkák. Sztripszky „Adalékok”-ja, Dézsi Lajos kutatásai, valamint saját kora friss, kurrens szakirodalma hogy rész kérdésekben lépést tudjon tartani.

Lelkesült gyűjtői habitusa entellektüel komolysággal párosul. A filológusi pontosság, a bibliográfusi tájékozottság naprakész igény.

A gyűjtemény az Országos Széchényi Könyvtárban

Todoreszku Sztripszky Hiadorral is szakmai kapcsolatban áll. Sztripszky ad neki tanácsokat bizonyos könyvészeti kérdésekben, ajánl könyveket. Ő az – aki Todoreszku kincseinek egy részét leírja és beépíti az „Adalékok”-ba, amely 1912-ben kerül kiadásra. Ennek bevezetőjében igen fontos utalás található Todoreszkuval kapcsolatban. „...*Hát még a magángyűjtők készlete? Hiszen például csak magában az ezer szám körül járó Todoreszku-gyűjteményben tudunk kilencvenhárom darab, eddigelé teljesen ismeretlen unicumról, amelyek a közel jövőben szintén közkinccsé fognak válni.*”

Az idézett pár sor – a téma szempontjából – rendkívül fontos vonatkozásokat rejt magában.

Az egyik ilyen vonatkozás a gyűjteményrész akkori mennyiségéről ad képet. Ma már tudjuk, hogy az ekkor alig 45 éves Todoreszku életéből már csak 7 év van hátra. Az 1912-es állapot szerint az említett kb. 1000 db halálakor az összes RMK mintegy nyolcvan százaléka. A 93 db unikum pedig a majdani teljes unikum számának közel fele!

Fenti idézet második vonatkozása, hogy ekkor jelentkezik először Todoreszku azzal a szakmai igényvel, hogy bibliográfiai szintű közlés formájában ismertesse meg új szerzeményeit a könyvészeti szakma mérvadó rétegeivel.

1911-ben jelenik meg első közlése a Magyar Könyvesházban, egy Gyulafehérvárott 1654-ben megjelent nyomtatvány leírása:

Fogarasi Ferenc. Kis Keresztyeny.laz azl A Hitnek és Isten szerint valo élet-inek,...lMely Angliai nyelvből Magyar-ra lfordítottatott... Bolgárfalvil kiseded Sebedi György kedvé-ljért. Vizaknán.l az Vízaknai Ecclesianakl Tanítója.l Fogarasi Ferencz általl. Fejer Varat 1654. Nyomtatta Major Márton.

A közlés pontosan tájékoztat a maga által kiáztatott töredék előkerülésének körülményeiről:

8-r. Könyvtáblából kiáztatott töredék. Megvan az első a jegyű ív, 16 szzott lap (közötte a címlap). Szabó K. a RMK. I. 884. sz. a. Bod Péter és Sándor István után említi, de nem látta. Közlő magán-gyűjteményében.

Gyarapodó ritkaságairól a későbbiekben ismételten ad közléseket a Magyar Könyvszemlében.

A harmadik üzenete Sztripszkytól idézett soroknak alapvetően morális érvényű és mint ilyen, – ha lehet – még fontosabb. Todoreszku ezek szerint már gyűjtői korszaka delelőjén elhatározta, hogy könyvtárát majdan a nemzet könyvtárára hagyja! Ez példátlanul nagy gesztus.

Todoreszku nem hagyott végrendeletet maga után, de szándékait, végakarátát jól ismerő özvegye azonnal döntött. A gyűjteményt közkinccsnek szánja és még férje életének legutolsó idejében előre jelzi, hogy annak könyvtárát a Széchényi Könyvtárnak kívánja adni. A bejelentés ideje 1919. december 4-e, alig nyolc nappal a férje halála után.

Még élt Todoreszku Gyula, amikor adományozási szándékát megismerve, a Magyar Nemzeti Múzeum vezetősége hálából az Országos Széchényi Könyvtár tiszteletbeli igazgatójának nevezte ki. Ennek híre azonban hivatalosan már csak halála után lett közzétéve. 1920. január 6-án, készült el az adománylevél: „*Az örökleteményként kezelendő és általam adományozott gyűjtemény fejlesztésére és gyarapítására bizonyos – később meghatározandó és a hagyatéki eljárás eredményétől függő – jelentékeny összeggel is hozzájárulni kívánok s emellett a könyvgyűjteményen kívül átadni óhajtom... a könyvtár elhelyezésére szánt könyvszekrényeket, tartályokat és bútorfelét, s általában azt az általam meghatározandó miliót, melyben néhai férjem ezen könyvtár létrehozásában dolgozott – élt és munkálkodott.*”

Egyidejűleg Horváth Aranka érdemei elismerésül kineveztetni Akantisz Viktort a gyűjtemény fő gondozójának és restaurátornak.

Horváth Aranka ismételt és rendszeres pénzdományokkal támogatja az átadott könyvtár végleges felállítását, további fejlesztését, gondozását. Bár később újra férjhez megy, első ura emlékét kegyelettel végig megőrzi, 1938-ban bekövetkezett haláláig. Végrendeletében ékszereket és igen jelentős pénzüsszeget hagy a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának.

1925-től az OSZK Régi Magyar Könyvtár kezelője-vezetője Pukánszky Kádár Jolán, hivatalból irányítja a Todoreszku gyűjtemény szakszerű felállítását, a múzeum épületének első emeletén lévő Széchényi terem melletti helyiségben. Ő az, aki a Todoreszku–Horváth Könyvtár addig nem feltárt, ismeretlen régi magyar nyomtatványait 4 sorozatban feldolgozva leközi, 72 db, az RMK I–III. körébe tartozó mű agnoszkálását végezve el.

Az a tervszerű munka, amelyik a Könyvtár legértékesebb „Régi Magyar Könyvtár” gyűjteményének szisztematikus feldolgozását, átszámozását jelentette, 1926-ban befejeződött.

A nemzet nagykönyvtárának belső fejlődési sajátosságai, a szervezeti életében végbemenő alapvető változások (leválva a Magyar Nemzeti Múzeum szervezetéből) – okán, önálló országos feladatkörű intézménnyé vált 1949-ben. Ennek megvolt a maga kihatása a különgyűjteményekre is. Ezek a hatások elérték a végakarát szerint „múzeum jellegű” Todoreszku–Horváth Könyvtár falait is.

Ennek köszönhetően a Todoreszku könyvtár látzólag ugyan szétszóródott, de ennek ellenére nagyon is hathatósan, a megfelelő egységekbe integrálódva, napjainkban a részgyűjtemények hiányait egészítve, a tudományos kutatás szolgálatában állva, a nemzeti történeti könyvkincs törzsgyűjteményeibe szervesen beépülve éli maradandó és pótolhatatlan értékét – életét. A Todoreszku–Horváth Könyvtár minden darabja féltett kincs, napjainkban is úgy védik, őrzik és gondozzák, mint ahogy azt nagyszerű összegyűjtők tették és megkívták.

A hagyatéki könyvtár egyetlen darabja sem károsodott, nem veszett el. A nemzeti könyvtár katalógusai minden egyes „Todoreszku tételt” híven közvetítenek az érdeklődő felé.

A Todoreszku könyvgyűjtemény átadása a Széchényi Könyvtárnak önmagában is jelentős adomány volt. A hozzá rendelt vagyoni, pénzügyi lehetőségek még többet kínáltak.

Akantisz Viktor könyvjegyzéke 1922.

Todoreszku és Akantisz munkakapcsolata igen szoros, ami azért hangsúlyozandó, mert Todoreszku egyébként nagyon visszahúzódó, zárkózott egyéniség. A művelt köztudatban, a széles nyilvánosság számára akkor nyílik meg igazán a Todoreszku Könyvtár, amikor 1922-ben Akantisz Viktor egy címjegyzék formájában összeállítja a gyűjtemény minden fellelhető tételét és annak publikálásával valóban összegezi a teljes könyvkincset. A mű „Dr. Todoreszku Gyula és neje Horváth Aranka Régi Magyar Könyvtára...” címmel jelenik meg. Előszavát Melich János, akkori múzeumi főigazgató írta meg. A kötet kiadásának teljes költségeit az özvegy vállalta; ahogy „E könyvet felejthetetlen ura emlékének szenteli és közrebocsátja...”

Akantisz a könyve első, – életrajzi részében – érezhetően igen nagy szeretettel, tisztelettel és pártosszal, a barátság érzésével emlékezik Todoreszkuról.

Akantisz műve nem bibliográfia, hanem valójában egy korrekt lajstrom, leltár, amely a Todoreszku Könyvtár összetételéről műfaji csoportosításban ad átfogó képet. Ezek szerint a 2952 címet tartalmazó gyűjteményből 628 cím tartozik az RMK I., 521 cím az RMK II. és 77 cím az RMK III. körébe. Ez összesen 1226 cím. A gyűjtemény további részei őnyomtatványok, cirillikák, XVI–XIX. századi külföldi művek, XVIII–XIX. századi magyar művek, kéziratok, hasonmás kiadások, többes példányok és a már említett segédkönyvtár.

Akantisz műve, mint kiadvány – annak az 1895-ben induló házi címjegyzék sorozatnak része és reprezentáns darabja, – mely az OSZK egyes rész-gyűjteményeit kívánja tudományos igényességgel megismertetni a szakma számára. A könyv egyébként igen szép megjelenésű, jó érzékkel maga a szerző tervezte. Megemlékezésem egyben méltatás és tisztelgés kíván lenni egy olyan nagyformátumú polgár ember előtt, akinek életműve mai eldurvult világunkban különösen példaértékű lehet.

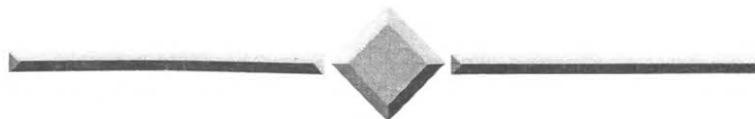
Az áldozatos, nemes értelemben véve mániákus gyűjtői habitus eredménye; egy a régi magyar könyvkincs összehordására, megmentésére és közreadására irányuló önzetlen és követhetetlen hozzájárulás, mely befejezetlenségében is heroikus, tiszteletreméltó bibliofiliai erőfeszítés és teljesítmény. Így tudom csak – nem kevés megilletődöttséggel – jelmezni Todoreszku Gyula és mindenben méltó felesége, Horváth Aranka életművét. Előttük csak Széchényi, utánuk csak Apponyi azok, akik életük szellemi-tárgyi gazdaságát teljes önzetlenséggel kínálják fel a nemzet gazdagodására.

Bizonyos, hogy a magyar bibliofília XX. századi története feldolgozása során Todoreszku Gyula életművének méltó és teljes igényű feltárása még várat magára.

Idén lesz 80 éve, hogy Todoreszku Gyula meghalt. Páratlanul értékes könyvgyűjteményét az utókorra hagyva – minket is – értékesebbé tett! Kincsei közkinccsek – a nemzet könyvtára őrzi – mindenkinek. Szolgálva a tudást és a szépséget – remélhetően még nagyon sokáig.

Adósai vagyunk. A tanulságok adottak.

Schwarcz Jenő

Trócsányi Zoltán

1886–1971

Trócsányi Zoltán

dós kutatója, feltárója volt. Életét az írásbeliségben rejtőz emlékek, lappangó értékek kiadásának, értelmezésének, magyarázatának szentelte. Nem csak a régi, ritka, gyakran unikum könyvekre irányult kutatói szenvedélye, hanem az írásbeli emlékek minden fajtájára, így többek között a hírlapokra, a régi ponyvafüzetekre, az aprónyomtatványokra, a kéziratokra, ezen a leveleket is értve, sőt a szakácskönyvekre vagy akár az egykori háztartási feljegyzésekre, számadásokra.

A Széchényi Könyvtárnak a két világháború közötti korszakában is egyik jellegzetessége volt, hogy munkatársai sorába ismert vagy ígéretes tudósokat fogadott. Munkájuknak csak kisebb része volt a szokásos könyvtárosi foglalatosság, főleg a könyvtár anyagának tudományos feltárását végezték, kiadványokat szerkesztettek, vagy eredményeiket maguk adták ki folyóiratokban, saját kötetekben. Közéjük tartozott Trócsányi Zoltán is. 1935-ben lett az intézmény tagja, főkönyvtárnokként. A Magyar Könyvszemlének, amely ekkor még a Széchényi Könyvtár folyóirata, már régóta állandó szerzője volt, ez is, tudományos tekintélye is, valamint írói–szerkesztői tapasztalatai logikusan szólították őt abba a szellemi vezető műhelybe, amely akkor a Széchényi Könyvtár volt. Hamarosan rábízták a számára legérdekesebb feladatot: 1937-től ő szerkesztette a Magyar Könyvszemlét – egészen 1945-ig. Roppant nehéz évben, ideológiákkal, háborús viszonyokkal, pénzhiánnyal

megküzdve fejlesztette – nem csupán szerkesztette! – a folyóiratot. Rövid idő alatt olyan belső könyvtári és külső munkatársi gárdát szervezett, amellyel korszerű, nemzetközileg jelentős periodikát teremtett a könyvtártudomány, a könyv-, sőt a művelődéstörténet számára.

Gazdag és (ahogyan korábban jeleztem) szétágazó munkásságának teljes körű bemutatása nagyobb terjedelmű tanulmányt igényelne – talán a jövőben erre is lehetőség nyílik! Itt és most töredekiesen, jelzésszerűen ugyan, mégis megpróbálom tevékenységének legfőbb területeit bemutatni.

A *nyelvtudományban* foglalkozott egyrészt a magyar hangjelölés és a hangok formálódásával, történetével; ebből következően pedig a helyesírás alakulásával. Másrészt a magyar nyelv eredete, rokonsága és nyelvrokonainak nyelve, élete keltette fel érdeklődését. Vogul szójegyzéket készített és adott ki; Észak nomádjai címmel úttörő jelentőségű könyvet írt a siberiai tundrákon élő nyelvrokonainkról; Finnországi levelek címmel összegyűjtötte és magyarra fordította finn tudósoknak magyarokhoz írt leveleit; végül nem utolsósorban a finn irodalmat hosszú ideig népszerűsítette, ismertette kritikáival. A fentiekén kívül érdemes megemlíteni azt is, hogy felismerte a műfordítás elméletének és a nyelvi kontrasztivitásnak a jelentőségét, néhány kisebb írásban és kritikájában vannak erre vonatkozó megjegyzései, utalásai, ezekben néhány helytálló alapelvet megfogalmazott. Itt említem ennek egy gyakorlati kiegészítését és szemléletes példanyagát, valamint a nyelvtanulást segítő eszközt egyben: a *Kétnyelvű Klasszikus Könyvtár* bilingvis sorozat megindítását – ezt Király Györggyel együtt gondozták.

Több idegen nyelven beszélt, kivételes nyelvkészsége, stílusérzéke és kitűnő nyelvtudása birtokában *műfordítói* életműve is jelentős. Ebben nem csak szakírói tapasztalatai segítettek, hanem saját egyéni stílusú szépírói művei is. Franciából Maupassant, németből Hoffmann, oroszból Puskin, Gogol, Dosztojevskij, Goncsarov, Turgenyev, Lev Tolsztoj prózáját szóltattatta meg magyar nyelven. Orosz irodalmi antológiát szerkesztett és részben fordított; Dosztojevskij és Merezkovszkij életművéből breviáriumot készített.

Művelődéstörténészként és néprajzkutatóként a magyar múlttal kapcsolatos feledésbe merült eseményeket, szokásokat, furcsaságokat, érdekességeket gyűjtött össze és adott ki hírlapokban, folyóiratokban, végül kötetekben. A legnagyobb sikert a Dante Kiadónál hat kis kötetben közzétett Magyar régiségek és furcsaságok című munkája aratta. ennél sokkal fontosabbak azonban szakmai szempontból a következők: A történelem árnyékában; Kirándulás a magyar múltba; Régi világ, furcsa világ, valamint a régi magyar falu szociografikus – szokásokat, tárgyi emlékeket, hagyományokat egységben bemutató – monográfiája.

Könyvtártudományi, könyvtörténeti, irodalomtörténeti munkásságáról kellene még szólnom (ilyen tárgyú tanulmányaiból érdemes lenne egy válogatást kiadni), valamint arról, hogy napilapot, kiadóvállalatot alapított–vezetett, továbbá egyetemi pályafutásáról, amely professzorságig ívelt. És még sok másról...

A tudós életrajza általában egyhangú, hiszen ez is ugyanúgy adatokból áll, mint tevékenysége, az övé azonban ezeken kívül magába zár néhány szokatlan elemet, érdekességet is.

Sárospatakon született, itt érettségizett. Egyetemi tanulmányait az Eötvös Kollégium tagjaként végezte, magyar–latin–görög szakos tanári diplomát szerzett. Pályáját az Akadémia könyvtárában kezdte, majd hamarosan a főtítkári iroda vezetője lett. A politika két ízben szólta bele életébe. Először a húszas évek elején (35 éves korában) nyugdíjazták, ezért több mint egy

évtizedig független tudós íróként, újságíróként, szerkesztőként tevékenykedett. A harmincas években előbb a kultuszminisztériumban kapott állást, innen került a Széchényi Könyvtárba. Ebben az évtizedben lett a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen tanár, kezdetben a magyar könyvkultúráról, 1945-től pedig az orosz irodalomról tartotta előadásait, szemináriumait. 1950-ben ereje és munkakedve teljében, hatalmas tudás letéteményeseként ismét politikai indítástól végleg nyugdíjazták. Ettől haláláig családja és gyűjteménye körébe visszavonulva élt.

Ha a tudományos utókor (eddig) nem is hálás, két megemlékezésről, tiszteletadásról beszámolhatok. 1987-ben a Magyar kiadó Minerva szerkesztősége és a Helikon kiadó közösen megjelentetett egy válogatást Lukácsy Sándor utószavával, az eredeti kiadvány külső formájában, alakjában. Így a mai olvasók is meggyőződhetnek arról, hogy élvezetesen, olvasmányosan, érthetően tárta ismereteit a közönség elé, sosem maradt száraz adatközlő. 1998. szeptember 16-án pedig annak a Kinizsi utcai háznak a falán, amelyben évtizedekig élt és dolgozott, a IX. kerületi Önkormányzat Kulturális Bizottsága márvány emléktáblát helyezett el.

Trócsányi Zoltán – saját szavai szerint – nem csupán olvasó ember volt. Az ő olvasási tevékenysége azonban nem öncélú időtöltés, pusztá szórakozás volt, hanem alkotó műltfeltárás, értékőrzés – mindezzel új értékek teremtése.

Kozocsa Sándor Géza

SAJTÓFIGYELŐ

Jékely Zoltán hagyatéka az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában

Jékely Zoltán (1913–1982) a Nyugat harmadik nemzedékének jelentős lírikusaként ismert. Az ő hagyatéka 1995-től kezdve három részletben került be az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárába. Idén a levelezés és a prózai művek után az utolsó részletének megvásárlását – amely Jékely verskéziratait,

műfordításait és naplóit tartalmazza – a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma 1 300 000 forinttal támogatta.

A költő végrendeletében leányára bízta hagyatékának gondozását, aki éveken keresztül rendszerezte az évtizedek alatt összegyűjtött kéziratokat. A Jékely-filo-

lógia megélnkülése, a kutatók és kiadók érdeklődése arra az elhatározásra juttatta *Jékely Adrienn*t, hogy közgyűjteményben helyezze el édesapja hagyatékát. Mégpedig a Széchényi Könyvtár közgyűjteményében, ahol az író 1935–54-ig dolgozott.

A több ezer darabos gyűjtemény tartalmazza az író levelezését, naplóit, úti feljegyzéseit, saját művei kéziratait és műfordításainak variánsait. A hagyaték kiemelkedő forrásértékét jelentik a költő autográf versfogalmazványai és az élményanyagukat rögzítő naplók. Ezeket a naplókat kora ifjúságától több-kevesebb rendszerességgel vezette, kivéve az ötvenes éveket, ugyanis egyik naplótöredékének táblájára nem sokkal halála előtt feljegyezte: azért nem vezetett naplót e nyomasztó években, mert tartott attól, hogy írásai illetéktelen kezekbe kerülve, bajba sodorhatják barátait és saját magát is.

Jékely írói, műfordítói karrierje kirobbanó sikerrel indult a 30-as évek elején a Nyugat, a Válasz és az Erdélyi Helikon hasábjain. Levelezései széleskörűen mutatják be, hogy nemzedékének egyik szervezője és vezető értelmiségije volt. Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint *Karinthy Gábor*, *Takáts Gyula* és *Weöres Sándor* levelei, amelyek a nemzedék tagjainak irodalmi törekvéseiről számolnak be.

Jékely kötődése Erdélyhez, a szülőföldjéhez haláláig szoros volt. 1914-ben Kolozsvárra költözött, s ott írótársaival megalapította a Teremtés című folyóiratot. 1946-ban visszatelepedett Budapestre, de élete végéig baráti és irodalmi kapcsolatai szorosan maradtak erdélyi pályatársaival.

Pesti Műsor,
1999. április 1–7.

Kner-ritkaságok

Kner-nyomtatványok és egyéb ritkaságok címmel Haimann György gyűjteményéből rendezett kiállítást az Országos Széchényi Könyvtárban a Borda Antikvárium. A Műgyűjtő Magyarok bemutatósorozat második tárlata június 11-éig látogatható a várbeli intézményben.

„Nincs érdekesebb olvasmány, mint egy könyvjegyzék” – idézi Anatole France-t a bemutató anyagát összegző katalógus előszavában a *Borda* házaspár. Bordaékról legalábbis feltételeznünk kell, hogy otthon vannak a kérdésben: katalógusok alapján árusító, sajátos hangulatú antikváriumukat még Török András, a Nagy Budapest Könyv szerzője avatta jeles fővárosi helyszínné. A mostani vállalkozás a kezdeményezők szándéka szerint nem csak a Kner-nyomda és más könyves műhelyek értékes alkotásait, hanem a könyvgyűjtő Haimann Györgyöt is megismerteti a bibliofil közönséggel. Haimann, aki 1914-ben született Budapesten, és három évvel ezelőtt halt meg Innsbruckban, tizenöt évig tanított könyvtervezést az Iparművészeti Főiskolán.

Haimann hatalmas gyűjteményéből csaknem nyolcszáz kötet szerepel a katalógusban és a kiállításon. Köztük számos páratlan darab, valódi ritkaság is, no meg olyan kuriózum, mint Sztálin Kneréknél kinyomtatott rövid életrajza (1944, KMP), vagy a *Tűz van!* című „alkalmi altruista lap” egyetlen száma, amellyel a gyomai tűzoltóságnak kívánt segíteni Kner Izidor Tűzoltó Testületi társelnök.

N. K. J.
Népszabadság, 1999. május 31.

Divat a könyvcsonkítás

A biztonsági kapu fülsértő sípolással veri fel a könyvtár csendjét. A „lebukott” olvasó köré társai is odasereglenek. A táskából vadonatúj nadrág kerül elő. Az áruházban ugyanis elfelejtették demagnetizálni a biztonsági csíkot. „Sajnos, még mindig létezik könyvlopás, sőt a dokumentumcsonkítások száma emelkedett a riasztóberendezés felállítása óta” – panaszoja lapunknak egy közkönyvtáros. Elárulja: a pedagógushallgatók, a jövő pszichológusok és tanítók, tanárok éppúgy kitépik azt, amit „hirtelen” el kell olvasniuk, mint más „mezei” hallgatók.

Peches esetben pont a magukkal vitt oldalak valamelyikén található biztonsági csík. Ilyenkor a rajta kaptak csak dühöngenek, amiért kiderült a turpisság. Pedig felhívják a figyelmüket a fénymásoló berendezés szolgáltatásaira, elijesztésképpen elveszik az olvasójegyüket, de aztán szép lassan visszaszívárognak.

A nemrégiben felszerelt biztonsági kapuk, amelyek közül melyik, ha kell, ha nem, sípolni kezd, milliós nagyságrendű beruházást jelentenek. És ehhez még hozzájönnek a mágnescsíkok, meg az elhelyezésükkel járó temérdek munka. Nem csoda hát, ha nem mindegyik dokumentumot látják el biztonsági szalaggal. Ez ugyan szolgálati titoknak minősül, de a parányi jelet úgysem lehet észrevenni a dokumentumon. Úgyhogy „zsákbamacskát” lop, aki arra vemedik, hogy elemeljen egy-egy könyvet.

Elégé nagy veszteségeik lehetnek a könyvtáraknak, ha a korántsem rózsás anyagi helyzetű intézményeknek megéri, hogy egyre-másra szereljék fel a méregdrága biztonsági kapukat. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kerületi gyűjteményeinek többségében is ott őrködnek ezek az átjárók. A főigazgatótól, Fodor Pétertől megtudtuk: a FSZEK-ben éppen felemás állapotot találunk. Ott van a biztonsági kapu, de mellette egy *könyvellenőr* is, aki résen van, s ügyel rá: azt a kötetet viszi-e ki az olvasó, amelyik a kölcsönzőjegyében szerepel. De az új épületszárnyak megnyitásával egy időben a számítástechnika eredményeit is hasznosítják ezen a területen. A tervek szerint *plastikkártya* lesz az olvasójegy, és a monitoron minden adat rögtön megjelenik. Az elszaporodott könyvcsonkítások megakadályozása érdekében eddig is minden dokumentumot át kellett nézni visszavételkor, ámde határtalan a „gyűjtők” leleményessége. Ezért a kutatórészleget hamarosan *kamerákkal* látják el, amelyek folytonos videorögzítést

LÉPHAFT PÁL RAJZA

biztosítanak. Egy ideig talán némelyeket feszélyezni fog a folytonos „árgus tekintet”, de a könyvtárnak nem a tisztességes olvasók büszkeségének védelme a feladata, hanem az a kötelessége: a dokumentumokat 50–100 év múlva fellelhetővé tegye az intézményben.

Az *Országos Széchényi Könyvtár* olvasótermi osztályának vezetője, *Ottovay László* arról tájékoztatta lapunkat: a szabad polcon található, kérőlap nélkül elvehető kötetek a mágnescsíknak köszönhetően már nem vándorolnak ki az épületből. A biztonság fokozása érdekében egyetlen demagnetizáló berendezés sem található itt, mert ezzel esetleg vissza lehetne élni. Gondot okoz olykor, hogy a folyóirat-olvasóban nem tudnak minden lapra szalagot tenni, mert ennek a költsége adott esetben magasabb az újság áránál. Sokszor a saját régi sporteredményükről vagy a kitüntetésük átadásáról szóló tudósításokat vágják ki az olvasók. Ma már a mikrofilmen fellelhető dokumentumokat csak a leggyengébb szemű kutatók kaphatják meg eredetiben. Ludasok még a rongálásban az egyetemi hallgatók is, akik este fél 9-kor döbbenek rá, amikor a xeroxgép már nem működik, hogy másnapra még valamelyik tanulmányt sürgősen el kell olvasniuk. Kitépik hát ezeket a lapokat. Akad olyan könyv a nemzeti bibliotékában, amelyet más helyen kellett fénymásolt oldalakkal kiegészíteni. Ennél már majdnem olcsóbb, de mindenképpen biztonságosabb megoldásnak látszik, ha a legfontosabb kötelező iroda-

lomról *digitalizált változatot* készítenek majd. Igazából a régi, ritka könyvekben szereplő metszetek vannak nagy veszélyben. Az antikváriumok gazdag választékot nyújtanak ilyenekből, darabonként 5000 forintért vásárolják meg ezeket, míg a „lelőhelyükül” szolgáló kötet esetleg csak húszezer forintot ér. Nem állíthatnak mind a 18 olvasótermi kijárat elé őrt, a használóknak joguk is van a katalógusokhoz kivinni

köteteket. Valamennyi könyvet oldalról oldalra át kell nézni visszavételkor. Ez azonban képtelenség, amikor naponta 1200 olvasó fordul meg a nemzeti könyvtárban, és egyenként akár 15–20 könyvet is használhatnak.

(mátraházi)

Magyar Nemzet, 1999. május 10.

2001 tavaszára készül el a SZER teljes dokumentációja

„A Szabad Európa Rádió több mint negyven éven keresztül óvta a demokrácia lángját, ébren tartotta a szólásszabadságot a vasfüggöny mögött. A magyar történelem legsötétebb órájában a remény világítótornya volt, amely sok magyarnak segített hinni abban, hogy a kommunista rezsim nem legyőzhetetlen és nem sebezhetetlen” – írta Bill Clinton amerikai elnök 1997. május 22-én keltezett levelében, amelyet a rádió és az *Országos Széchényi Könyvtár* közötti szerződéskötésre küldött. Azóta a Szabad Európa Rádió (SZER) magyar adásához kapcsolódó archív anyagoknak mintegy felét dolgozták fel az Országos Széchényi Könyvtár szakemberei, és azok már tanulmányozhatók is. A munka előreláthatólag 2001 tavaszán fejeződik be.

A SZER 1951-ben kezdte meg magyar nyelvű adását, az utolsó magyar műsor 1993. október 31-én volt hallható. Nem sokkal később a Szabad Európa és Szabadság Rádió Münchenből Prágába tette át székhelyét. A magyar nemzeti könyvtárral kötött szerződéskor az amerikaiak legfontosabb kikötése volt, hogy a dokumentumok teljes körű hozzáférhetőségét biztosítsa a könyvtár. A megállapodás alapján a bibliotéka megőrzésre, részben másolásra 4400 tekercs hangszalagot kapott, illetve kap meg. Ezek a SZER magyar adásának összes megmaradt felvételét tartalmazzák. (Ez sajnos korántsem teljes.) Az anyagok közt szerepel az a 200 tekercs eredeti mikrofilmgyűjtemény, amely az 1951 és 1972 közötti forgatókönyveket tartalmazza. Az 1973–1993 közötti műsorok forgatókönyveinek gépelt vagy fénymásolt változata 750 ezer oldalt tesz ki, a magyar szer-

kesztőség irattárának dokumentumai pedig 250 ezer oldalnyi anyag. A Mikrofilmtár egymillió oldalnyi iratanyagot vett át, illetve vesz át. A mikrofilmezés 1997 őszén kezdődött meg, eddig hatszázezer oldal mikrofilmes másolása történt meg. A kutatók és a nagyközönség számára jelenleg százötvenezer órányi adás anyaga hozzáférhető. Folyamatosan készül az a számítógépes adatbázis, amely lehetővé teszi a téma, műsorcím, adásszerkesztő, riportalany szerinti keresést is.

A történeti interjúk tárában eddig százöt VHS kazettára mintegy ötszáz tekercset írtak át, kialakították a kutatóhelyeket. A kortörténeti különgyűjtemény munkatársai a dokumentumok közül a stúdiószalagon rögzített adások anyagát mentették át VHS kutatókazettákra.

A feldolgozás feléhez jutott tehát a könyvtár, ezért a munkában érdekelt felek közös tájékoztatót tartottak a héten. Visy Zsolt, a kultuszterca helyettes államtitkára azt hangsúlyozta, hogy örülhetünk, mert már nincs rá szükség Magyarországon, küldetését betöltötte. A helyettes államtitkár szerint ugyanakkor a SZER magyar adásának dokumentumgyűjteménye a nemzeti örökség része. A minisztérium idén húszmillió forintos támogatással segíti a feldolgozást, ebből szerzett be a könyvtár modern mikrofilmolvasókat.

A. Ross Johnson, a Szabad Európa és Szabadság Rádió washingtoni igazgatója szerint a SZER továbbra is a demokratikus átalakulási törekvéseket kívánja támogatni, ezért sugározzák adásaikat a Szovjetunió utódállamaiban csakúgy, mint Jugoszláviában, Iránban és Irakban. Elengedhetetlennek tartják, hogy az

Egyesült Államokban megmaradjanak a kommunista rendszer idejéből származó archív adások, ugyanakkor fontosnak érzik azt is, hogy mindazok a nemzetek, amelyeknek a nyelvén adások folytak, hozzáférjenek saját archív dokumentumaikhoz. A magyar adás utolsó napját, 1993. október 31-ét követően azért választották az Országos Széchényi Könyvtár az archív anyagok magyarországi őrzőjének, mert ez az intézmény rendelkezik azzal a gyakorlattal, amely a kéziratok és hanganyagok másolásához, megőrzéséhez és feldolgozásához szükséges, ugyanakkor a

széles közönség számára is hozzáférhetővé teszi a dokumentumokat.

A szerződésben vállalt kötelezettségeit 1997-ben és 1998-ban a kulturális kormányzat anyagi támogatása nélkül, saját erőből oldotta meg a könyvtár, idén kaptak először különtámogatást. A rádió a forgatókönyvek mikrofilmezéséhez nyújtott anyagi segítséget.

*Rosdy Tamás
Magyar Nemzet,
1999. május 8.*

KÖNYVTÁRUNK ÉLETÉRŐL

Hagyományt teremteni...

Ez volt a szándékunk azzal az ötlettel, hogy a régen volt különgyűjtemény. a valamikori Hírlaptár dolgozóit meghívtuk egy baráti beszélgetésre.

1998. március 13-án volt az első nagyszerű összejövetel, amely bizonyította, hogy az itt dolgozó, innen elszármazott könyvtárosok életük fontos szakaszának tekintik az itt töltött éveket. Sokunkban él az igény, hogy találkozzunk, felelevenítsük emlékeinket. Már az elmúlt évi találkozó után is nyilvánvaló volt, hogy meg fogjuk ismételni azt a jó hangulatú délutánt.

Ez évben március 26-án volt az összejövetel, ahol valamivel kisebb létszámban gyűltünk össze, mint a megelőző évben. Azonban aki eljött, jól érezte magát. Először megemlékeztünk Sövény Zoli kollégánkról, aki fiatalon halt meg decemberben. Miklóssy János irodalomtörténész búcsúzott Tőle.

Ezután a Hírlaptár jelenlegi vezetője, Ottovay László emlékezett meg nagyrabecsüléssel Pajkossy Györgyről.

Bemutatta az elkészült állítható hírlaptámaszokat, melyekkel most szerelték fel az olvasótermet. Majd oldott beszélgetés keretében idézték fel emlékeiket: Illyés Kati, Somkuti Gabi, Batári Gyula, Busa Mar-

git, Kovács Ilona, Lakatos Éva, Darabos Ági és Németh Mária.

Hozzászólt még Kókay György sajtótörténész, aki színesen, érdekesen beszélt a Hírlaptárról.

Elekes Irén személyes hangú hozzászólásában mondta el, hogy milyen sokat köszönhet ennek a munkának és azoknak az embereknek, akikkel együtt dolgozott.

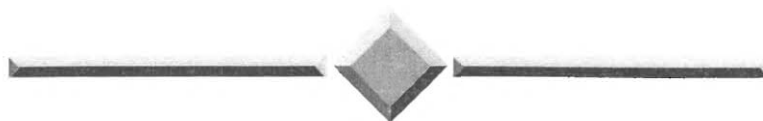
Erre a találkozóra kutatókat is hívtunk, olyanokat, akik a '60-as években dolgoztak a Hírlaptárban. A három meghívott közül csak Katona Imre tudott eljönni. Kedvesen és szeretettel emlékezett a hatvanas évek Hírlaptárára, a művelt, olvasott raktárosokra, a könyvtár akkori hangulatára.

Készítettünk egy albumot az utókornak – melyben meghívók, fényképek, aláírások és újságcikkek dokumentálják hagyományteremtő próbálkozásunkat.

Jó hangulatban, csaknem a könyvtár zárásáig maradtunk együtt. Úgy tervezzük, hogy jövőre a Magyar Nemzeti Múzeum épületében a régi hírlaptári olvasóteremben fogunk találkozni.

Viszontlátásra.

Horák Mari

Az Országos Széchényi Könyvtár Énekkarának franciaországi utazásáról

Nagyon hosszú előkészítés után teljesült kórusunk régi álma, Franciaországban vendégszerepelhettünk. Az ötlet egy régi, kedves kórustagunktól, Reményi Györgytől származott, aki családjával együtt már több, mint egy évtizede él Franciaországban, és az ottani Francia–Magyar Baráti Társasággal karöltve meghívott minket 1999 márciusára Grenoble-ba.

1999. március 10-én, 30 kórustaggal indultunk útnak, Velencén át Milánóig utaztunk, ahol aznap meg is szálltunk és másnap estére érkeztünk meg Grenoble-ba. Gyuri és felesége vacsorával várt minket. Március 12-én, pénteken délelőtt az esti hangversenyre próbáltunk, majd ebéd után városnézésre indultunk. A nap különösen kedves mozzanata volt egy parkban eltöltött piknik, melyet szintén Gyuriék szerveztek számunkra kávéval és igazi Croissant-tal egybekötve. A koncert este 8 órakor kezdődött, az Oktatási Minisztérium konferenciatermében. Nagy izgalommal néztünk az est elébe, mivel tudtuk, hogy aznap este négy másik zenei esemény is zajlik a városban. Az ottaniak szerint várakozáson felüli volt az érdeklődés.

Másnap indultunk tovább Lyonba. Útközben megtekintettünk egy csodálatos középkori városkát, Perouges-t is. Hangulata, szépsége, vaskos házfalival, picike ablakaival egészen lenyűgöző volt. Lyoni vendégeskedésünket a Francia–Magyar Baráti Társaság a Lyoni Könyvtárral karöltve szervezte, annak Magyar Heteihez kapcsolódóan, melynek egyik fő témája az 1848–49-es események voltak. Ennek az ünnepségsorozatnak voltunk mi a záróakkordja. A koncerteket adományozással kötötték össze, a magyarországi árvízkárosultak megsegítésére.

Lyonba való megérkezésünk után mindenki a szállásadó francia családokhoz ment ebédelni, akik az ottani Villanelle kórus tagjai. Hosszas és bőséges

ebédelés után a lyoni Városházára mentünk próbálni és a koncert is ott kezdődött, este 20³⁰-kor! Ahogy beléptünk a terembe, szinte földre gyökerezett a lábunk attól a pompától és eleganciától, amivel ez a terem fogadott bennünket. Azt is megtudtuk, hogy a 300 fős terembe 360 jegyigénylés volt, és végül több mint 400 ember gyűlt össze, hogy meghallgasson minket. Azt hiszem, semmi sem lett volna ennél ösztönzőbb számunkra. A koncerten a vendéglátó kórusal közös számokat is énekeltünk. A franciák rendkívül hálás közönségnek bizonyultak és a siker óriási volt. Mondanom sem kell, hogy nagyon boldogok voltunk.

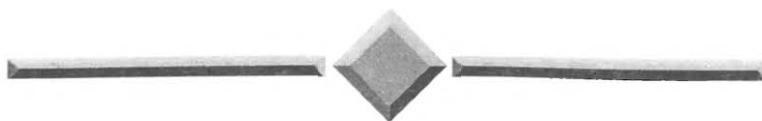
Franciaországi tartózkodásunk maradék 1 napját városnézéssel töltöttük és este baráti összejövetelen köszöntük meg a vendéglátást és a lehetőséget, hogy Franciaországban vendégszerepelhettünk.

Március 15-én reggel indultunk haza Svájcra keresztül, egy éjszakát Innsbruckban töltöttünk, és 16-án éjjel érkeztünk Budapestre.

Műsorunkon főleg magyar s francia szerzők művei szerepeltek. Igyekeztünk rövid keresztmetszetet adni a magyar zenetörténet kiemelkedő alkotásain keresztül olyan művekből is, melyeknek eredeti kéziratát az Országos Széchényi Könyvtár őrzi. A kórust Eckhardt Mária és Megyesi Éva vezényelte. A francia Villanelle kórusal közösen előadott számokat Eckhardt Mária és Jeran-Noel Gigon dirigálta. A koncerteken közreműködött Herényi István blockflötén, aki játékaival nagy sikert aratott.

Ezúton is szeretnék külön köszönetet mondani a Corvina Alapítványnak és a Soros Alapítványnak, amelyek jelentős anyagi támogatása nélkül ez az utazás tényleg nem jöhetett volna létre.

Megyesi Éva

Szövegszerkesztés – kiadványszerkesztés

Örvendetes tény, hogy a Könyvtárban egyre többen és többen használják a számítógépeket, és nem csak adatbázis-kezelésre, hanem szöveg- és kiadványszerkesztésre is. Sajnos e két utóbbi fogalmat sokan hajlamosak összekeverni, ami a későbbiekben – ha a megszerkesztett anyag nyomdába kerül – rengeteg félreértés, probléma forrása lehet. Ezek csökkentése érdekében adjuk közre a következő kis idézetet *Siklósi Attila: Mindennapi tipográfiaánk (Műszaki Könyvkiadó, 1997)* című, mindenképpen olvasásra érdemes könyvéből.

„A szövegszerkesztés a köznapi hiedelemmel ellentétben nem egyszerűen a programmal való munkát jelenti. A feladat, amire az ember szövegszerkesztés esetén vállalkozik, ennél sokkal összetettebb. Hozzá tartozik a helyesírás és a jó nyelvi stilisztikai érzék éppúgy, mint a tipográfiai alapok ismerete. Aki szöveget szerkeszt, jó ha tudatában van annak, előfordulhat, hogy a szöveget – amivel ő éppen dolgozik – sem előtte, sem utána nyelvi lektor, vagy korrektor nem látja.

A szövegszerkesztés az irodákban és – sokaknak ott is – ma már mindennapi feladat, a számítógép felhasználásának (valószínűleg a játék után) a legelterjedtebb formája. Sokan úgy hiszik, hogy a WinWordben, vagy a WordPerfectben dolgozva ők kiadványt szerkesztenek. Az igaz, hogy ezek a programok is szöveggel dolgoznak, a kiadványszerkesztő programok is elsősorban a szöveg formázására valók, de nem elhanyagolható különbség van a szövegkezelésben, annak minőségében s az ehhez rendelkezésünkre álló eszközökben. A kiadványszerkesztéshez szükséges egyéb feladatok támasztotta követelményeket most nem is említve. A két feladat között természetesen szakmailag is rengeteg a különbség. A köznyelv sajnos nem tesz nyilvánvaló különbséget e két fogalom között, pedig a különbség legalább akkora, mint a novella és a családregény között. Az is igaz, hogy egyik sem könnyű műfaj. [...]

Mégis mi alapján különböztük el ezt a két fogalmat: Mikor beszélhetünk szövegszerkesztésről, mikor kiadványszerkesztésről, melyik program szövegszerkesztő s hol kezdődik a kiadványszerkesztő-tördelő program?

Nehéz ezt szabatosan megfogalmazni, annál is inkább, mert ma már nagyon elmosódik a határ. A szövegszerkesztők eszközkészlete, felszereltsége egyre közelebb kerül a kiadványszerkesztőkhöz, segédprogram-arszenáljuk túl is tesz rajtuk.

A programokról szólva elmondhatjuk, hogy a szövegszerkesztő és kiadványszerkesztő programoknak más a

céljuk. A szövegszerkesztők, bár ma már sok olyan funkcióval rendelkeznek, amely régebben csak az utóbbi programok sajátja volt, mégis a szöveg kulturált bevitelét, a tetszetős, könnyű, különösebb szakértelmet nem igénylő szövegalkatást támogatják. A szövegszerkesztőknek vannak a kiadványszerkesztőkkel szemben sajátos eszközeik – pl. körlevélkészítés, adatbázis-kapcsolatok közvetlen kiépítése –, amelyek az irodai munkát könnyítik meg. Tagadhatatlan, hogy akár több száz oldalt is lehet ma már kezelni velük, de ettől még nem válnak kiadványszerkesztővé.

Alapkövetelmények egy kiadványszerkesztő program esetében: tudjon stílusokat tárolni, ezeket a bekezdésekre alkalmazni; tudjon több kolumnában (hasámban) dolgozni; ne csak soremeléssel választhassuk el a sorokat, szövegtömböket egymástól; a fotókat és grafikákat négy színre bontva tudjuk kinyomtatni; képes legyen több fejezetet összefűzni oly módon, hogy az oldalszámozás folyamatos legyen. Nem is érdemes folytatni, mert még nagyon sok lenne hátra.

Erre mondhatnánk, hogy akár a WinWord, akár a WordPerfect ezt majdnem mind tudja. Ez igaz is, de a legfontosabb követelményt még nem említettük, és ez a tipográfiai pontosság. Nem mindegy, hogy a sortávolságot csak egy, másfél és kétszeres nagyságúra állíthatom, esetleg fél sornyi egységenként változtathatom, vagy tized százalékos, tized pontos (tipográfiai pont) értékekkel; a szövegelemeket, címeket, illusztrációkat milyen pontosan pozicionálhatjuk. Végül de nem utolsósorban, ezek az eszközök a harmadik menürendben vannak, vagy közvetlen elérhetők-e?

Összegzésként azt mondanám, hogy amit ma szövegszerkesztésnek hívhatunk, az átmenet a gépírás és a nyomdai minőségű szedés-tördelés között.

A szövegszerkesztő része a DTP-nek (*Desktop Publishing*), de nem egyenlő vele, mivel ehhez a fogalomhoz a tördelésen kívül még a fotófeldolgozást és a számítógépes grafikát is hozzákapcsolhatjuk.

Ma sokan dolgoznak szövegszerkesztővel, olyanok is, akik éveket, évtizedeket dolgoztak írógépen, és az ott beidegződött munkamódszert, beírási stílust a számítógépen tovább folytatják. Ez egyrészt rengeteg hiba forrása lehet, másrészt ha az így beírt anyag később kiadványszerkesztésre kerül, a tördelő életének megrövidítéséhez vezethet. Aki így használja a szövegszerkesztőt, az nem él azzal a lehetőséggel, amit a számítógép és a rajta futó program kínál számára.”

(Nem csak) restaurátorok figyelmébe

A **PNYME Restaurátor Szakosztálya** szeptemberben érdekes előadásokra várja a szakosztály tagjait és minden érdeklődőt:

- „Sötétbarna olajfoltok” eltávolítása **XVIII. századi atlasz lapjaiból**. *Előadó:* Mikessy Pongrácné
- **Fényképek és negatívek konzerválása és restaurálása Párizs város fotókonzerváló és restauráló műhelyében**. *Előadó:* Stress Judit.

Az előadások helyszíne az *Országos Széchényi Könyvtár VIII. szinti Klubterme*.

Időpont: 1999. szeptember 28. 14⁰⁰ óra.

További részletek **Csillag Ildikótól**, a szakosztály vezetőjétől szerezhetők be (Tel.: 224-3873).

A **PNYME Restaurátor Szakosztálya** megalakulásának 20. évfordulója alkalmából 2000. január–február folyamán kiállítást rendez az *Országos Széchényi Könyvtárban*. A kiállítás témája az állományvédelem egy területe: könyvtári, levéltári és múzeumi „*tároló eszközök régen és napjainkban*”.

Kérünk minden kollégát, legyünk egymás segítségére azzal, hogy a munkahelyünkön és/vagy látómezőnkben ismert vagy felbukkanó különleges, vagy akár szokványos tároló eszközökről (dobozok, tokok, capsák, mappák, tékák, tartók, borítékok, paszpartuk, skatulyák és tütlük...) értesítjük **Csillag Ildikót** (OSZK Restauráló Laboratórium, Budavári Palota F ép., Tel.: 224-3873), aki a megrendezendő kiállításához az információkat gyűjti.

Az eredményes munkához szükséges, hogy kellő számú tárgyról érkezzen adat (méretek és néhány soros leírás) ahhoz, hogy a kiállítás forgatókönyvét össze lehessen állítani, és a kiválasztott tárgyak kölcsönkérését időben meg tudjuk szervezni.

Az információk begyűjtésének végső határideje: **1999. szeptember 30.**

OSZK HÍRADÓ

Az Országos Széchényi Könyvtár lapja
XLII. évfolyam – 1999. 5–6. szám

Főszerkesztő: Batári Gyula

A szerkesztőbizottság tagjai: Berke Barnabásné, Monok István, Ottovay László, Poprády Géza,
Rády Ferenc, Rózsa Mária, Seres Tibor, Somkuti Gabriella, Somogyi Pálné

A szerkesztőség címe: Budapest, Budavári Palota F. épület, Postacím: 1827 Budapest

Készült az OSZK Nyomdaüzemében, 500 példányban, 5,0 (A/5) ív terjedelemben

Technikai szerkesztő: Korpás István

Felelős vezető: Burány Tamás

Munkaszám: 99.175

ISSN 0324-2064